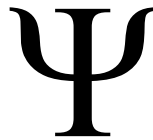

DET PSYKOLOGISKE FAKULTET

Når katastrofen rammer...

*Strukturelle og funksjonelle aspekter ved støttegrupper
dannet etter katastrofer*

HOVEDOPPGAVE

profesjonsstudiet i psykologi

Sylvi Ramsli Fiskerstrand

Høsten 2002

Forord

Arbeidet med denne oppgaven har for meg vært særdeles lærerikt, interessant og ikke minst også utfordrende. Det har vært spennende å gjøre et kvalitativt forskningsarbeid som hovedoppgave, og særlig utfordrende å utforske et tema som i så stor grad kan oppfattes som "upløyd mark". Gjennom arbeidet med denne oppgaven har jeg også fått forståelse for de omfattende og livsomveltende konsekvensene katastrofer har for de menneskene som rammes. Jeg vil benytte anledningen til å takke de fem informantene Odd Kristian Reme, Jan Halvor Harsem, Espen Walstad, Roy Erling Furre og Jan Henriksen for at de åpenhertig har delt sine erfaringer og kunnskap med meg. Jeg vil også takke min veileder Frode Thuen for å ha bidratt med gode råd, og ikke minst entusiasme og inspirasjon i forhold til oppgavens tema.

Bergen, 10 desember 2002

Sylvi Ramsli Fiskerstrand

Sammendrag

Det finnes svært lite forskningsbasert kunnskap om støttegrupper dannet etter katastrofer. Formålet med den foreliggende undersøkelsen er å øke kunnskapen om og forståelsen for slike grupper. Undersøkelsen avdekker viktige strukturelle og funksjonelle trekk ved fenomenet, gjennom kvalitative eliteintervju av lederne for fire støttegrupper i Norge. Gruppene har blitt dannet etter store ulykker de siste 20 årene: Alexander Kielland-ulykken, Scandinavian Star-ulykken, Sleipner-ulykken og Åsta-ulykken. Resultatene viser at gruppene er selvstendige organisasjoner drevet av og for overlevende og etterlatte, og fungerer via demokratisk valgte styre. De har viktige sosiale støttefunksjoner for medlemmene, hovedsakelig i form av informasjon, emosjonell og materiell/instrumentell støtte. Gruppene har også samfunnsmessige funksjoner blant annet som pressgrupper for økt sikkerhet. Både strukturelt og funksjonelt kan de dermed kategoriseres som såkalte selvhjelpsgrupper, eller mer spesifikt som selvhjelpsorganisasjoner. De ivaretar et langtidsperspektiv i forhold til psykiske reaksjoner etter katastrofer, og bør forstås på bakgrunn av de etterspill slike hendelser får i samfunnet.

Abstract

There is very little scientific knowledge about support groups formed after disasters. The purpose of the present study is to increase the understanding and knowledge about such groups. The study reveals important structural and functional aspects, by the means of qualitative elite interviews with leaders of four support groups in Norway. These groups have been formed after major accidents during the last 20 years: the Alexander Kielland-accident, the Scandinavian Star-accident, the Sleipner-accident and the Åsta-accident. The results show that the groups are self-governing organizations for disaster survivors and bereaved relatives, led by democratically elected boards. They fulfil important social support functions for the members, and mainly provide information, emotional and material/instrumental support. The groups also have specific functions in the community, for instance as pressure groups working for increased safety. Accordingly, they can both structurally and functionally be categorized as self-help groups, or more specifically as self-help organizations. They capture a long-term perspective with regard to psychological reactions after disasters, and should be understood on the basis of the consequences such events have in society.

Innhold

Forord	i
Sammendrag	ii
Abstract	iii
Innhold	iv
Innledning	1
Introduksjon	1
Psykiske reaksjoner etter katastrofer	2
Samfunnsmessig respons ved katastrofer	6
Selvhjelpsgrupper	10
Støttegrupper dannet etter katastrofer	14
Problemstillinger	16
Metode	17
Støttegruppene	17
Ulykkene	17
Informantene	18
Om metoden	18
Fremgangsmåte	20
Instrumentet	20
Resultater	21
Medlemskarakteristika	21
Gruppedannelsen	22
Krisehjelp	24
Gruppefunksjoner – viktigste saker og aktiviteter	25
Gruppens organisering	33
Gruppeutvikling- og avvikling	36
Personlige erfaringer	37
Diskusjon	39
Oppsummering av funn	39
Kategorisering av støttegrupper dannet etter katastrofer	40
Organiseringen av støttegrupper dannet etter katastrofer	40
Sosial støtte	43

Stillheten etterpå	46
Samfunnsmessige funksjoner	48
Videre forskning	50
Konklusjon	52
Referanser	53

Innledning

Introduksjon

Katastrofer har inntruffet til alle tider, og har tradisjonelt sett blitt oppfattet som Guds straffedom over menneskene. I takt med den teknologiske utviklingen har større ulykker og katastrofer imidlertid blitt vanligere og mer omfattende. De er blitt en del av vår hverdag, ikke minst gjennom massemedienes hurtige og detaljerte formidling. I følge Dyregrov (1999) kjennetegnes katastrofer av at de leder til store menneskelige lidelser og materielle skader. De truer vår eksistens, identitet, verdighet og trygghet, og med unntak av visse naturkatastrofer rammer de plutselig, uforutsigbart og uventet, og ligger utenfor vår kontroll. Dyregrov hevder videre at virkningene strekker seg langt ut over selve eksponeringstiden. Mer presist kan katastrofer defineres som:

an event that occurs suddenly, unexpectedly, and uncontrollably, that is catastrophic in nature, involves threatened or actual loss of life or property, disrupts the sense of community, and often results in adverse psychological consequences for the survivors (McCaughey, 1984 sitert i Berren, Santiago, Beigel & Timmons, 1989).

De senere årene har det funnet sted en anerkjennelse av at katastrofer nettopp er ekstreme stressorer som kan medføre alvorlige psykiske reaksjoner uavhengig av premorbid personlighet, og man har innsett behovet for å intervenere psykologisk. Katastrofefeltet har således ekspandert betydelig de siste 35 årene (Edwards, 1998). Innenfor samme tidsperiode har man også sett en utvikling i samfunnet mot større brukermedvirkning, der de som benytter seg av helsetjenester er mer aktive i forhold til det tilbudet som gis. Dette har gitt seg utslag i alternative helsetjenester som såkalte "selvhjelpsgrupper" (SHG), hvor egenaktivitet er fremtredende. Slike grupper dekker et utall livsspørsmål relatert til helse og velferdstjenester, og er i ferd med å bli betydelige velferdsprodusenter i samfunnet (Thuen & Carlsen, 1998). Katastrofer synes å være en av de omstendighetene hvor mennesker søker sammen for gjensidig støtte og hjelp, og her i Norge har såkalte "støttegrupper" blitt stadig mer synlige i løpet av de siste årene. Vi møter dem ofte gjennom media, der gruppelederne uttaler seg om rettslige spørsmål i forhold til den part som holdes ansvarlig for katastrofen. Vi hører også om at slike grupper arrangerer minnestunder og liknende ritualer på årsdagene for katastrofen. Til tross for at både katastrofer og SHG er fenomener man har forsket stadig mer på de siste årene, finnes

det lite forskning omkring denne særegne typen selvhjelpsaktivitet. Det er derfor formålet med denne oppgaven å øke kunnskapen og forståelsen for "støttegrupper dannet etter katastrofer". Dette gjøres innenfor en samfunnspsykologisk kontekst, med en vektlegging av forholdet mellom individuelle krisereaksjoner og samfunnsmessig respons. Innledningsvis presenteres det relevant litteratur fra katastrofepsykologien og selvhjelpsgruppefeltet.

Psykiske reaksjoner etter katastrofer

Det å være utsatt for en katastrofe er en sterk påkjenning som gir seg utslag i en rekke psykiske reaksjoner hos både overlevende og etterlatte. Den rådende holdningen er at dette er "normale reaksjoner på unormale hendelser" (Gist & Lubin, 1989). Slike reaksjoner viser seg både i den umiddelbare fasen etter katastrofer, men også i tiden etterpå. Dyregrov (1999) omtaler de umiddelbare reaksjonene som såkalte "krisereaksjoner" der den rammede er i en sjokkfase. De fleste opplever da en endret bevissthetstilstand hvor de tar inn, bearbeider og lagrer informasjon på en annen måte enn vanlig, og noen av de vanligste reaksjonene i denne fasen er: uvirkelighet, "drøm", vantro, bedøvelhet/nummenhet, endret tidsopplevelse og "superhukommelse". Videre kan det forekomme fravær av følelser, og kroppslig sett skjer det en aktivering av den sympatiske delen av nervesystemet. Dyregrov fastholder at sjokkreaksjonen er en hensiktsmessig reaksjon med stor overlevelsesverdi for oss, som gjør det mulig å mobilisere både mentale og fysiske ressurser for å håndtere en ytre trussel. De fleste mennesker opptrer på en adekvat måte i slike situasjoner, men det forekommer at både enkeltmennesker og grupper viser uhensiktsmessig atferd i form av overreaksjoner som hysteri eller panikk, eller underreaksjoner som apati eller lammelse.

Når det gjelder de mer langvarige reaksjonene skiller Dyregrov (1999) mellom 9 typer ettervirkninger som ofte rapporteres av katastroferammede. Tilsvarende ettervirkninger er også beskrevet andre steder (se f.eks. Hodgkinson & Stewart, 1991; Weaver, 1995). I følge Dyregrov er *påtrengende bilder eller minner* fra hendelsen den ettervirkningen som oftest synes å forekomme. Gjennom det "superminnet" som opptrer i selve katastrofesituasjonen etser hendelsen seg fast gjennom sansene, og disse minnene kan senere automatisk bryte inn i bevisstheten. Dette kan skje både i våken tilstand og under søvn som drømmer og mareritt. *Søvnforstyrrelser* er dermed en annen vanlig ettervirkning, også i form av innsovningsvansker som en følge av de mange tanker og bilder som melder seg etter at en har lagt seg. Tett forbundet med de påtrengende bildene

og minnene er også *konsentrasjonsproblemer*, hvor tankebanene stadig blir avbrutt av tanker på eller gjenopplevelse av katastrofen, noe som kan medføre nedsatte arbeidsprestasjoner. *Kroppslige reaksjoner* i form av rastløshet og uro, muskelverk, hodepine og mage-tarm forstyrrelser er heller ikke uvanlig. Slike reaksjoner er et resultat av den økte fareberedskapen som opptrer.

Andre vanlige ettervirkninger er *angst og frykt*, som delvis kan forklares av den brutte illusjonen av usårbarhet. Mange uroer seg for at det skal skje en ny ulykke eller katastrofe, og angsten retter seg vanligvis mot at noe skal hende den nærmeste familie. For etterlatte vil selvsagt *tristhet og gråt* være normale reaksjoner som del av en sorgprosess, men slike reaksjoner kan også knyttes til andre tapsopplevelser forbundet med katastrofen, som tap av kontroll, tap av trygghet, tap av selvaktelse og tap av helse. Det er heller ikke uvanlig at katastroferammede reagerer med *skyld, skam og selvbebreidelser*. Begrepet "overlevelsesskyld" betegner nettopp de vanskene overlevende etter katastrofer kan ha med å forsone seg med at andre døde, mens de selv fikk leve. Hodgkinson & Stewart (1991) påpeker at dette kan ta to ulike former: Eksistensiell skyld, der personen på en generell basis dveler ved sin overlevelse – "hvorfor meg?" eller "hvorfor valgte Gud meg?". Den andre typen skyld fokuserer mer på faktiske handlinger eller deres fravær – "gjorde jeg ikke nok? kunne jeg ha reddet flere mennesker?" Skyldfølelsene kan videre utgjøre en nokså komplisert del av sorgbearbeidingen, der overlevende eller etterlatte opplever at de skylder den døde slike følelser, at fravær av skyldfølelser skulle bety at de har "glemt" den døde (Dyregrov, 1999).

Også *vansker i kontakten med andre* er vanlige ettervirkninger ved katastrofer. Det å være utsatt for en katastrofe kan medføre at man føler seg forandret som menneske, og at man dermed føler seg annerledes enn andre. Dette kan skape en barriere mellom den katastroferammede og omverden, som den rammede selv kan være med på å opprettholde ved å tenke at "de vil likevel aldri forstå". Samtidig kan omgivelsene bidra til en isolering av katastroferammede ved at den oppmerksomheten som gis ofte synes å være intens men kortvarig, slik at mange etter en tid føler seg alene og glemt. *Sinne og irritabilitet* er heller ikke uvanlig. Dette kan i følge Dyregrov (1999) ta ulike former og rette seg mot hjelpere, mot personer som betraktes som ansvarlige for ulykken, eller mot familie og venner. For eksempel rettet overlevende og etterlatte mye av sitt sinne mot redningspersonalet etter brannen i diskoteket "Macedonian Club" i Gøteborg i 1998, og beskyldte dem for å være rasistiske i sin prioritering av hjelpetrengende (Hassling, 2000). Ikke minst ved katastrofer forårsaket av mennesker, som teknologiske ulykker og terroraksjoner, vil sinne og

irritabilitet være fremtredende reaksjoner, og det er ikke uvanlig at katastroferammede engasjerer seg i rettsaker. Mange hevder at rettslige etterspill kan komplisere sorgprosessen og innebære en sekundær traumatisering for katastrofeofre (Redmond, 1989). Under rettsaken mot Timothy McVeigh, som ble henrettet for bombingene av Alfred P. Murray Federal Building i Oklahoma City i 1995, ble det for eksempel rapportert at mange gjenopplevde tragedien med samme intensitet som når den inntraff (Sitterle & Gurwitch, 1999). På den annen side gir rettssystemet en mulighet for "rettferdighetens fullest", noe som kan medvirke til maktrestituering og avslutning av den traumatiske hendelsen. Et langtidsstudie av Buffalo Creek overlevende viste for eksempel ingen forskjeller i symptomer mellom de som deltok i rettsaken og de som holdt seg utenfor, 14 år etter katastrofen (Green, Grace, Lindy, Gleser, Leonard & Kramer, 1990).

Undersøkelser viser at katastrofer leder til både akutte og langsiktige stressreaksjoner. Enigheten har vært størst når det gjelder tilstedeværelsen av akutte stressreaksjoner, mens rapportene har vært mer tvetydige med hensyn til de langvarige reaksjonene (Dyregrov, 1999). Nyere og metodologisk bedre studier synes imidlertid å bekrefte at ettervirkninger som de ovennevnte kan vedvare i flere år, og at det er risiko for utvikling av psykopatologi. Eksempelvis viser langtidsoppfølgingen av overlevende etter Buffalo Creek katastrofen høyere grad av angst, depresjon og symptomer på fiendtlighet sammenlignet med de som ikke ble rammet, 14 år etter hendelsen (Green et al, 1990). Holen's (1991) langtidsoppfølging over 8 år av de overlevende etter Alexander Kielland ulykken viser dessuten høyere sykdomsfrekvens og lengre perioder med sykdomsfravær sammenlignet med en kontrollgruppe. De overlevende hadde åtte ganger høyere frekvens av "psykiatriske" diagnoser enn kontrollgruppen hadde. En metaanalyse av Rubonis & Bickman (1991) av 52 studier som anvender kvantitative mål på sammenhengen mellom katastrofer og psykopatologi, viser også en konsistent positiv relasjon, med en psykopatologi insidensrate på 17%.

Tidligere mente man at kun de som var predisponert for psykiatrisk sykdom fikk problemer etter katastrofer. Innføringen av PTSD-diagnosen i DSM-3 i 1980 endret denne tenkemåten drastisk, og innebar en anerkjennelse av stressorenes traumatiske natur som den primære kausale agent ved utvikling av psykisk lidelse (Peterson, Prout & Schwarz, 1991). PTSD-diagnosen beskriver det mønsteret av plager eller symptomer som ofte utvikler seg etter traumatiske hendelser, i form av tre standardkriterier: 1) stadige gjenopplevelser, 2) vedvarende unngåelse eller generell følelsesmessig avflating, 3) økt "arousal". Symptomene må ha vedvart mer enn en måned, inntil da betegnes de som

normale etterreaksjoner. Tilstanden kan forekomme både i en akutt form med sykdomsdebut innen de første 6 måneder, eller i en utsatt form der reaksjonene inntreffer først etter 6 måneder. En skiller også mellom akutte og kroniske former, der den kroniske formen varer mer enn 6 måneder (DSM-IV, TRtm, 2000). Hodgkinson & Stewart (1991) påpeker at PTSD-diagnosen har nytteverdi i forhold til katastroferammede på den måten av den legitimerer katastrofereaksjoner både overfor de rammede selv, men også overfor omverden. For det andre er den et nyttig hjelpemiddel for behandlere og forskere, ettersom den muliggjør sammenligninger og klassifiseringer, noe som kan være avgjørende ikke minst i rettslige spørsmål. På den annen side advarer Hodgkinson & Stewart mot at begrepet kan bidra til en "sykeliggjøring" og uheldig stigmatisering av katastrofeofre.

Når det gjelder risikofaktorer for utvikling av PTSD og graden av ettervirkninger ved katastrofer, skiller man ofte mellom 3 faktorer (Dyregrov, 1999; Hodgkinson & Stewart, 1991). Manglende kontrollering for disse faktorene kan være noe av årsaken til uenigheten angående sammenhengen mellom katastrofer og langvarige reaksjoner. Den første faktoren er *egenskaper ved personen*, hvor Dyregrov (1999) trekker frem mestringsstil og stresstoleranse, en "grublende natur", ubearbeidede kriser/traumer, tidligere psykiske problemer og livssituasjonen da hendelsen inntreffer, som styrende for etterreaksjonene. Han påpeker imidlertid at det er uenighet om hvilken rolle den premorbide personligheten spiller for hvem som utvikler PTSD. Den andre faktoren er *egenskaper ved omsorgsmiljøet*, hvor man i særlig grad har fokusert på sosial støtte som en viktig stressmedierende faktor. En vanlig oppfatning av forholdet mellom sosial støtte og stress er Cohen & Wills' (1985) stress-buffer modell, hvor sosial støtte antas å ha positiv innvirkning på psykiske helse. Dette ser også ut til å gjelde i forhold til katastrofer, hvor forskning viser at støtte og hjelp fra omgivelsene kan minske risikoen for langtidseffekter (Dalglish, Joseph, Thrasher, Tranah & Yule, 1996). Sist men ikke minst er også *egenskaper ved den traumatiske stressoren* av betydning for de psykiske ettervirkningene, og blant annet har antall omkomne under katastrofen noe å si (Rubonis & Bickman, 1991).

Avhengig av ulike omstendigheter er katastrofer således ekstreme stressorer som kan ha alvorlige og langvarige konsekvenser for psykiske helse. I følge Janoff-Bulman (1992) er dette hendelser som har eksistensiell betydning for mennesker, og splintrer/slår i stykker de grunnleggende antagelsene vi har om at verden er god og meningsfull og at selvet har egenverdi. De utfordrer vår tro på egen usårbarhet og trygghet, og i særlig grad blir bearbeidningen av slike hendelser mer komplisert dersom katastrofen anses å være

forårsaket av menneskelig svikt. På bakgrunn av dette finner man hos overlevende og etterlatte en sterk søken etter å finne en mening med det som har skjedd. De vil forstå årsaken til katastrofen, og etter menneskeskapte katastrofer vil de vite hvem som kan stilles til ansvar. Denne søkingen kan fortsette i årevis, og bunner i et dypt følt behov for å gjenopprette rettferdighet (Dyregrov, 1999). I følge Wordon (1991) innebærer dessuten katastrofer svært kompliserte dødsfall sammenlignet med andre omstendigheter rundt menneskers bortgang. Det kan være vanskelig å konstruere selve "historien" om dødsfallet på grunn av en rekke usikkerhetsmomenter. Blant annet kan det ta lang tid før den avdøde blir funnet og identifisert, noe som i enkelte tilfeller heller ikke er mulig, og det kan være vanskelig å fastslå den nøyaktige dødsårsaken og tidspunktet når døden inntraff. Dette er alle faktorer som kompliserer og trekker ut sorgprosessen, og vanskeliggjør en definitiv avslutning av traumat. For mange etterlatte vil dødsfallet dermed kun være begynnelsen på katastrofen (Eyre, 1998). På bakgrunn av dette kan individuelle katastrofereaksjoner således ikke studeres uavhengig av den konteksten hvor katastrofen opptrer, men krever et videre perspektiv hvor ikke minst den samfunnsmessige responsen står sentralt.

Samfunnsmessig respons ved katastrofer

På bakgrunn av økt bevissthet rundt de psykiske reaksjonene som ofte oppstår etter katastrofer, har det funnet sted en økt bevissthet rundt behovet for å forebygge slike reaksjoner gjennom en planmessig tilrettelegging av katastrofesituasjonen fra samfunnets side. Dette innebærer blant annet utarbeiding av beredskaps- og katastrofeplaner forut for slike hendelser, som også inkluderer en ivaretagelse av de psykososiale aspektene. Slike planer var en vesentlig del av WHO's strategi for å oppnå "Helse for alle" innen år 2000 (Weisæth, 1995). Dyregrov (1999) vektlegger viktigheten av å samordne ulike planer for å sikre en enhetlig respons når ulykken er ute. Slik kan psykiske så vel som fysiske behov hos de rammede blir håndtert på best mulig måte. Når ulykken så inntreffer, opprettes det vanligvis et tilholdssted for overlevende og pårørende som base for hjelpearbeidet. Weisæth (1995) påpeker at slike tilholdssteder har viktige funksjoner blant annet i å gi de katastroferammede nødvendig informasjon om de tragiske hendelsene, skjermet fra media og offentlig oppmerksomhet. De er også møtesteder hvor berørte individer og familier kan støtte hverandre, og er ikke minst setting for det umiddelbare psykososiale støttearbeidet i form av emosjonell førstehjelp.

Det videre psykologiske støttearbeidet overfor katastroferammede fra samfunnets side omtales oftest som "kriseintervensjoner", og kan defineres som:

the provision of emergency psychological care to victims as to assist those victims in returning to an adaptive level of functioning and to prevent or mitigate the potential negative impact of psychological trauma (Everly & Mitchell, 1999 sitert i Flannery & Everly, 2000).

Hensikten er altså å forebygge langtidsvirkninger og utvikling av psykopatologi gjennom å hjelpe katastroferammede i å forstå hva som skjer med dem. Målet er å motvirke opplevelsen av kognitiv disorganisering ved å hjelpe ofrene i å integrere den nye hendelsen blant eksisterende erfaringer (Hodgkinson & Stewart, 1991). I følge Everly, Flannery & Mitchell (2000) har slike kriseintervensjoner avansert i tre stadier fra tradisjonelle individuelle kriseintervensjoner, via gruppepsykologiske debriefinger, og mest nylig til multikomponente "critical incident stress management"(CISM) metoder. Sistnevnte omfatter intervensjoner som spenner fra prekrisen via den akutte fasen og over i postkrise fasen, og kan anvendes både overfor individer, små og store grupper, familier, organisasjoner og hele samfunn. Metoden er i ferd med å utvikle seg til å bli en internasjonal standard for omsorg til kriserammede (Flannery & Everly, 2000). En oppsummering av empirisk "robuste" studier hvor man tar høyde for metodologiske problemer, viser positive utfall av samtlige av de tre hovedtypene kriseintervensjoner (Everly, Flannery & Mitchell, 2000). Det påpekes imidlertid at det er behov for mer forskning og bedre metodologiske studier rundt de nyere formene for kriseintervensjoner, for å forstå intervensjonenes nytteverdi og eventuelle negative sider.

Til tross for tilstedeværelsen av ulike intervensjonsmodeller, finnes der enighet om generelle prinsipper som anvendes i tilnærmingen til dette arbeidet:

- 1) Intervenere umiddelbart
 - 2) Stabilisere situasjonen rundt ofrene ved å mobilisere ressurser og støttende nettverk i nærmiljøet, for å opprettholde en følelse av orden og rutine
 - 3) Fasilitere forståelse for det som har hendt gjennom å samle fakta, lytte, oppmuntre til å uttrykke vanskelige følelser, og hjelpe dem til å forstå hendelsens innvirkning
 - 4) Fokus på problemløsning og assistering i å gjenvinne kontroll
 - 5) Oppmuntre tro på seg selv og egen mestring
- (Flannery & Everly, 2000).

Der er også enighet om tre faktorer som anses som viktige endringsagenter innen kriseprosedyrer. Den første er *ventilering* eller "*abreaction*", som betegner nytten av å

dele følelsene og minnene knyttet til en traumatisk opplevelse med andre, og snakke om hva man har opplevd. Den andre er *sosial støtte*, som har vist seg å være viktig både i møtet med kritiske hendelser og i tiden etterpå. Den siste faktoren er tilegningen av *adaptive mestringsstrategier*, som hjelper en til å takle både tiden etter katastrofen og liknende hendelser i fremtiden (Everly, Flannery & Mitchell, 2000).

En overordnet holdning i tilnærmingen til krisepsykologisk arbeid overfor katastroferammede, er at emosjonelt traume er en normal konsekvens av tragiske eller livstruende hendelser (Hodgkinson & Stewart, 1991). Målgruppen er primært normal, og er i utgangspunktet vanlige mennesker som har fungert bra forut for krisen, og er i stand til å gjøre det igjen med en viss mengde hjelp, veiledning og støtte (Weaver, 1995). Kriseintervensjoner bør derfor ikke følge en psykopatologisk sykdomsmodell som anser symptomer som tegn på underliggende personlighetsforvrengning, men som stressrelaterte og i utgangspunktet forbigående (Butcher & Dunn, 1989). Dyregrov (1999) påpeker imidlertid at medisinsk tenkning og psykiatriske begreper der diagnose og behandling står sentralt, likevel har fått en sterk dominans på dette området. Etter Åsta-ulykken ble det for eksempel hevdet at de involverte ble møtt med et tradisjonelt behandlingsopplegg, og flere har gitt uttrykk for å ha blitt behandlet som psykiatriske pasienter (Thuen & Palner, 2002 under utgivelse). Begrepet "psykososialt støttearbeid" står som kontrast til dette, hvor man vektlegger systemtenkning fremfor en individentsentrert medisinsk modell. Et slikt sosialpsykologisk perspektiv medfører betydelig større innsikt i katastrofens konsekvenser for individ, familie, lokalsamfunn og organisasjoner, og kan lette kontaktetableringen og forhindre stigmatisering (Dyregrov, 1999). Som den nevnte utviklingen innenfor kriseintervensjonsfeltet illustrerer finner man i dag ideelt sett en større vektlegging av nettopp den kollektive bearbeidingen av katastrofer, i form av blant annet debriefinggrupper og nettverksentrerte modeller.

Den samfunnsmessige responsen etter katastrofer i form av psykososialt støttearbeid og kriseintervensjoner som beskrevet her, begrenser seg imidlertid til et kortere tidsrom etter at hendelsen har funnet sted. Dyregrov (1999) påpeker at langtidsoppfølgingen ofte har sviktet ved tidligere katastrofer, og Hodgkinson & Stewart (1991) beskriver at en ivaretagelse av de langsiktige psykososiale behovene hos katastroferammede har vært fraværende innen katastrofeplanleggingen i Storbritannia. Dyregrov (1999) hevder at det blant politikere og andre ofte er en ubegrunnet optimisme med forventninger om at tiden raskt vil lege alle sår, noe som kan føre til en benektning av de langsiktige konsekvensene av en katastrofe og behovet for å sette i gang langsiktige

tiltak. Han hevder videre at hyppigheten av såkalte sentrifugale katastrofer der de berørte er bosatt over et stort geografisk område, kan være en annen årsak til den manglende langtidsoppfølgingen i våre nærområder. Dette vanskeliggjør en samlet, sentralt organisert og koordinert oppfølging, og de rammede blir i stor grad overlatt til det lokale hjelpeapparatet. Det utilfredsstillende ved denne framgangsmåten ble blant annet påpekt av de etterlatte og overlevende etter Scandinavian Star ulykken. Fra disse ble det hevdet at krisehjelpen opphørte altfor tidlig, og at det krevde ekstra ressurser og overskudd å finne ut av det lokale hjelpeapparatet (Holen, 1991 sitert i Dyregrov, 1999).

Mange studier dokumenterer dessuten menneskers motvillighet til å spørre om hjelp, selv om det både er behov for hjelp og hjelpen er tilgjengelig (se f.eks. Tessler & Schwartz, 1972). I sin modell for hjelp-søking for mentale helseproblemer trekker Yates, Axsom, Bickman & Howe (1989) frem en rekke psykologiske kostnader assosiert med hjelp-søking som stigmatisering, tap av status og selvaktelse, og "indebtedness". De påpeker dessuten at katastrofer har en rekke spesifikke kjennetegn som påvirker hjelp-søkingen ytterligere. De fremhever at katastrofer er sjeldne, plutselige hendelser som mennesker ikke er forberedt på, og som vi har lite erfaring med. Dette øker menneskers usikkerhet: "Hvilke problemer er forbigående og hvilke er mer langvarige? Hva er problemets natur? Finnes det kompetente personer som kan hjelpe?" Denne usikkerheten kan være uheldig for hjelp-søker atferden til katastroferammede, og illustrerer viktigheten av å igangsette såkalte "outreach-programmer" for å nå de berørte. Dyregrov (1999) foreslår at det ved større ulykker bør vurderes å danne et spesialteam som både kan koordinere, og selv aktivt bidra med hjelp over tid. Han påpeker at teamet bør være operativt i løpet av de første ukene etter katastrofen, bør gis en tidsramme på to år for sitt arbeide, og bør samspille med det eksisterende hjelpeapparatet. Etter Åsta-ulykken var det de rammede selv som tok initiativ til opprettelsen av et slikt spesialteam. Denne tverrfaglige gruppen har senere vært direkte involvert i det psykologiske hjelpearbeidet etter et betydelig antall større ulykker og katastrofer i både inn- og utland, i særlig grad nasjonale transportulykker. I en uttalelse til Statens Helsetilsyn (Dyregrov, Weisæth, Bugge & Hommeren, 2000) påpeker faggruppen det utilfredsstillende ved at de rammede selv i for stor grad har måttet ta initiativ for å få etablert en langsiktig oppfølging etter denne type ulykker. De fremhever at dette medfører omfattende bruk av egne ressurser i en krevende livssituasjon.

Selvhjelpsgrupper

I løpet av de siste par tiårene har det skjedd en sterk vekst i antall selvhjelpsgrupper (SHG) i en rekke vestlige land (Thuen & Carlsen, 1998). I USA var det på slutten av 80-tallet like mange som deltok i SHG som i profesjonelt ledet psykoterapi i løpet av et år (Jacobs & Goodmann, 1989), og nyere undersøkelser viser at 18% av den amerikanske befolkningen har deltatt i SHG minst en gang i livet (Kessler, Mickelson & Zhao, 1997). På bakgrunn av en landsomfattende undersøkelse her i Norge, ble det beregnet at det i 1994 fantes om lag 2500 SHG, med til sammen ca. 25000 deltakere (Hjemdal, Nilsen, Riiser & Seim, 1996). Denne type grupper oppstod opprinnelig i USA på bakgrunn av utilfredshet med det etablerte helsesystemet, og utviklet seg som en følge av endringer i det sosiale og kulturelle klimaet på 60-tallet. Dette klimaet medførte blant annet konsumentbevegelsen, motkulturer og en devaluering av den respekt og privilegier som tradisjonelt ble tilkjent profesjonelle og andre autoritetspersoner, og stimulerte utviklingen av alternative helsetjenester (Levy, 2000). En annen ofte nevnt årsak til SHGs fremvekst, er endringer i sosiale nettverk og familiestrukturer (Thuen & Carlsen, 1998).

SHG er et svært heterogent fenomen som omfatter ulike typer deltakere, målsetninger og organisasjonsformer, og det finnes dermed også en rekke ulike typologiseringer. Det vanligste har vært å kategorisere gruppene ut ifra hvilke problemer de retter seg mot (Schubert & Borkman, 1991), og et hovedskille går mellom de gruppene som vektlegger personlig endring, og de som fokuserer på sosial endring (Sagarin, 1969). En nyere og mer flerdimensjonal typologi er fremsatt av Mehlbye & Christoffersen (1992), som skiller mellom terapeutiske grupper rettet mot personlig vekst og utvikling, rådgivergrupper med gjensidig rådgivning om lettere problemer, atferdskontrollgrupper, selvrealiseringsgrupper, grupper etablert rundt nye og alternative handlingsstrategier, grupper som støtter alternative livsstiler, livsstøttende fellesskap, og selvhjelpsaksjonsgrupper eller pressgrupper rettet mot sosial forandring. En enda mer teoretisk anlagt typologi er fremsatt av Schubert & Borkman (1991), som tar utgangspunkt i to hoveddimensjoner: i hvilken grad gruppen er avhengig av eksterne organisasjoner, og den indre makten eller autoriteten i gruppen. På bakgrunn av disse to dimensjonene kategoriserer Schubert & Borkman SHG inn i 5 kategorier: uavhengige, tilknyttede, underordnede, blandede og eksternt styrte. Mens SHG tradisjonelt sett har blitt oppfattet som relativt små enheter, har det blitt vanligere å inkludere også større organisasjoner under dette begrepet. Matzat (1987) er blant de få som søker å stille opp et skille mellom SHG og selvhjelpsorganisasjoner, og hevder at sistnevnte består av flere medlemmer, er

ofte landsdekkende, og er preget av byråkratiske strukturer som stiftelsesstatus, formenn, medlemskap, medlemsaviser, konferanser og kurs. Han peker videre på at organisasjonene har aktiviteter som retter seg mot den ytre verden, som forsøk på interessefremming og påvirkning av lovgivning. Han hevder at de aktiviteter som drives ofte har medvirkning av spesialister i form av foredrag og informasjonsmøter.

Til tross for mangfoldet finnes det en rekke felles kjennetegn som skiller SHG fra andre kilder til hjelp og støtte, som venner og familie. En ofte brukt definisjon som oppsummerer slike kjennetegn ble utviklet i forbindelse med "the Surgeon-General's Workshop on Self-Help and Public Health":

self-governing groups whose members share a common...concern and give each other emotional support and material aid, charge either no fee or only a small fee for membership, and place high value on experiential knowledge in the belief that it provides a special understanding of a situation. In addition to providing mutual support for their members, such groups may also be involved in information, education, material aid, and social advocacy in their communities (U.S. Department of Health and Human Services, 1987 sitert i Schubert & Borkman, 1991).

Av denne definisjonen fremkommer det at medlemmer i SHG deler et felles anliggende, og at der er en gjensidighet i utveksling av sosial støtte. På grunn av dette gjensidighetsaspektet går SHG også ofte under betegnelsen "mutual aid groups" (se f.eks. Borkman, 1999). De tre kjennetegnene felles problem, medlemmer som relaterer seg til hverandre som likemenn, og medlemmer som har doble roller som både givere og mottagere av hjelp, blir ofte regnet som nøkler til å forstå den unike effekten ved SHG (Gartner & Riessman, 1977). Dette innebærer ikke at det ikke finnes rollehierarkier innenfor SHG, men at rollene til forskjell fra profesjonelle hjelpesystemer er funksjonelt definerte, og åpne for ethvert medlem som er kvalifisert og villig til å utføre dem (Levy, 2000). Definisjonen beskriver også SHGs vektlegging av at den eksperimentelle, erfaringsbaserte kunnskapen gir spesiell innsikt i situasjonen til medlemmene i forhold til det felles anliggende. Gruppen utgjør en setting hvor man kan lære av andres erfaringer, noe som i følge Borkman (1999) kan resultere i en "felles eksperimentell kunnskap", som er kvalitativt forskjellig fra den enkeltes idiosynkratiske tolkning av sine opplevelser. Borkman bruker betegnelsen "meningsperspektiv" om det rammeverket som oppstår i gruppen som en respons til det felles problemet gruppen er sentrert rundt. Dette kan

jevnføres med Antze`s (1979) "idelogier", eller Lieberman`s (1979) "standard trossystem", begreper som alle vektlegger at SHG innehar en spesiell visdom eller essens som er styrende for gruppens aktiviteter. Den ovennevnte definisjonen illustrerer også at SHG er selvstyrte og autonome i forhold til andre instanser. De befinner seg innenfor den ikke-profitt sentrerte frivillighetssektoren (Borkman, 1999), og deres opprinnelse, eksistens og kontroll ligger hos gruppe medlemmene selv (Levy, 2000). Dette er imidlertid en sannhet med modifikasjoner, ettersom nyere studier viser ulike former for profesjonell involvering i SHG (Wituk, Shepherd, Slavich, Warren & Meissen, 2000). En undersøkelse av Shepherd, Scoenberg, Slavich, Wituk, Warren & Meissen (1999) taler for et kontinuum av ulike grader av profesjonell involvering, fremfor en dikotomi mellom profesjonelt ledede og medlemskontrollerte grupper. Sist men ikke minst viser definisjonen at SHG ikke bare har medlemsrettede aktiviteter, men kan også være engasjert i samfunnsmessige spørsmål.

Når det gjelder hvilke funksjoner SHG har, skiller Orford (2000) mellom åtte sentrale aspekter basert på en litteraturgjennomgang. Han fremhever at SHG først og fremst har sin styrke ved å gi sosial støtte til mennesker som har spesielle grunner for å trenge slik støtte, og at *emosjonell støtte* sannsynligvis er den funksjonen ved SHG som det oftest blir referert til. SHG bidrar dessuten med sosial støtte i form av *informasjon*, om for eksempel medikamenter, behandlingsformer eller psykiske reaksjoner i forbindelse med sterke opplevelser. De fyller også en "*social companionship-funksjon*", og er på denne måten sosiale møtesteder for mennesker med felles erfaringer. Orford stiller dessuten spørsmålstegn ved hvorvidt SHG også yter materiell/instrumentell støtte slik tidligere teoretisering tilsier, men finner ikke støtte for dette innenfor nyere litteratur.

I tillegg til disse vanlige sosiale støttestrukturfunksjonene finner Orford at SHG også er viktige i form av tilstedeværelsen av *rollemodeller* for hvordan det felles problemet kan håndteres. Dette kan være en sentral mekanisme for å installere håp og positiv tenkning. Tett forbundet med dette er gruppenes potensial som *kilder til ideer om mestring*, noe som synes å inkludere begge de to hovedtypene av stressmestring identifisert av Folkman & Lazarus (1980): problemfokustert mestring og emosjonsfokustert mestring. Førstnevnte refererer til å håndtere selve stresskilden, mens sistnevnte innebærer å bearbeide følelsene som har oppstått som en følge av stressoren. Orford påpeker også at SHGs *ideologier* fungerer som viktige rammeverk for hvordan medlemmenes problemer kan forstås. En annen svært viktig funksjon som Orford hevder ofte blir oversett i litteraturen om sosial støtte, er *gjensidighetsaspektet* ved hjelpyting. I en undersøkelse av 15 SHG fant for eksempel Maton (1988) at medlemmer som skårte høyt på bidireksjonalitet i sosial støtte

gav mer positive rapporter om gruppen og eget velvære. Maton forklarte dette ved at det å hjelpe andre for det første kan gi en økt følelse av bla. mening, egenverdi og kognitiv trening i mestringsstrategier. For det andre kan det motvirke følelsen av underlegenhet og følelsen av å stå i gjeld til noen - psykologiske kostnader ofte assosiert med ordinære behandlingstilbud. For det tredje kan sammenhengen dessuten være en følge av seleksjonshypotesen; at psykologisk velvære er en forutsetning for bidireksjonalitet i hjelpyting, og ikke en konsekvens. Den siste funksjonen Orford opererer med er også svært vesentlig; "*empowerment*". Dette er et relativt nytt begrep som innebærer "å bli mektig", og kan fasiliteres av SHG gjennom økt følelse av mestring og kontroll over de problemene som i utgangspunktet brakte medlemmene til gruppen. Denne form for kontroll har i seg selv vist seg å ha positive konsekvenser for mental helse (Rappaport, 1987), og kan sammen med self-management, antibyråkrati, samarbeid og felles opplevelser, sies å være de verdiene som selvhjelpsaktiviteten bygger på (Adams, 1990).

SHG er på ingen måte utelukkende positivt vurdert, og er blitt omtalt som forum for klagende ofre, eller sosiale klubber uten problemløsningsagendaer (Borkman, 1999). Blant fagfolk er det registrert en viss skepsis overfor SHG, og en klar tendens til å deevaluere disse gruppene i forhold til profesjonelt ledede terapigrupper (Salzer, Rappaport & Segre, 1999). Dette til tross for manglende data til støtte for hypotesen om profesjonelle terapier sin suverenitet versus lekterapier (Christensen & Jacobson, 1994). Den økende litteraturen innenfor SHG-feltet viser nemlig at slike grupper er effektive i å redusere symptomer og forbedre fungering, sosial støtte og livskvalitet, så vel som å redusere rehospitaliseringsraten og lengden på sykehusopphold for personer med alvorlige emosjonelle problemer (Humphreys, 1997). Det knyttes imidlertid en rekke metodologiske problemer til dette forskningsfeltet, som blant annet skyldes det store mangfoldet av SHG. Levy (2000) påpeker dessuten et særskilt dilemma innenfor effektforskningen rundt SHG, kalt "*the intrinsic positive bias effect*". Dette forårsakes av en kombinasjon av følgende faktorer:

- 1) Ulik medlemskapsmortalitet - til enhver tid vil en SHG bestå av flest mennesker som har et positivt utbytte av medlemskapet, siden de som ikke har det oftest forlater gruppen.
- 2) Ulik kompetanse og tilpasning – SHG vil ha en større andel av mennesker med interesse og kompetanse i sosiale forhold.
- 3) Ulik benytting av alternative kilder til hjelp – medlemmer av SHG vil hyppigere benytte seg av andre kilder til støtte og hjelp.

- 4) Ulik motivasjon – medlemmer av SHG har høyere motivasjon for å arbeide med sine problemer.

Levy fremhever at SHG til forskjell fra andre intervensjoner ikke eksisterer som en intervensjon uavhengig av sine medlemmer, som både er studiets instrument og objekt. Dersom man endrer karakteristika ved medlemskapet endrer man samtidig det man studerer. På bakgrunn av dette kan man anta at SHG virker for de som er med, og ikke nødvendigvis for alle andre.

Støttegrupper dannet etter katastrofer

Tilstedeværelsen av og opprettelsen av støttegrupper dannet etter katastrofer blir sjelden kommentert innenfor katastrofelitteraturen, og blir enda sjeldnere viet oppmerksomhet utover dette. Likevel synes slike grupper å være et vanlig fenomen i forbindelse med store ulykker og katastrofer. Wee (1994 i Dembert & Simmer, 2000) har bidratt med en sammenligning av slike støttegrupper, og skiller mellom tre grunnleggende typer. Den første kalt "*standard støttegrupper*", gir psykologisk undervisning over flere uker eller måneder, med emosjonell støtte som den primære funksjon. Fasene i en slik gruppe er: bedringsmål, tilbakeblikk, kognitiv mestring, sorg, stresshåndtering, undervisning/ressurser og oppfølging. Den andre typen grupper blir referert til som "*topic groups*", og er organisert rundt bestemte oppgaver som skademeldinger og erstatningskrav, og møtes sjeldnere enn ovennevnte. Den tredje typen kalles "*event groups*", og samler katastroferammede til store enkeltstående sammenkomster for å markere for eksempel årsdager. Til forskjell fra debriefinggrupper startes støttegrupper først flere dager eller uker etter katastrofen, og er primært organisert for traumatiserte overlevende og etterlatte (Dembert & Simmer, 2000). Det ser ut til at det er de rammede selv som tar initiativ til opprettelsen, men det finnes også eksempler på grupper som er blitt initiert av fagfolk, og som siden har gått over til å bli selvstyrte. Etter orkanene som herjet i North Carolina i 1996 ble det for eksempel opprettet en støttegruppe ledet av mentale helsearbeidere. Oppslutningen var imidlertid svært lav på grunn av redsel for stigmatisering, og økte da gruppen ble mer autonom (Dembert & Simmer, 2000).

En av de få støttegruppene som har dokumentert sin egen aktivitet er "Herald Families Association", som ble dannet av pårørende etter forliset av båten "Herald of Free Enterprise" i 1987. Denne gruppen utarbeidet en egen konstitusjon, som også har blitt grunnlaget for mange andre støttegrupper:

- Hjelpe medlemmene i å forson seg med konsekvensene av katastrofen.
- Søke rettferdighet, særlig i forhold til selskapet og dets senioroffiserer.
- Få i stand lovendringer som prioriterer menneskers trygghet.

Gruppen har således i utstrakt grad drevet lobbyarbeid, og har fungert som en pressgruppe i forhold til myndighetene og det ansvarlige transportselskapet for å få i stand sikkerhetsmessige endringer. Gruppen har også arrangert samlinger for de som ble berørt av katastrofen for gjensidig ivaretagelse og støtte, og har utgitt medlemsblad. Den eksisterte i til sammen syv år (Spooner, 1994). I 1991 gikk dessuten "Herald Families Association" sammen med 11 andre tilsvarende støttegrupper i Storbritannia, og dannet en paraplyorganisasjon kalt "Disaster Action". Eyre (1998) har foretatt en kvalitativ undersøkelse av denne organisasjonen, og mener den fungerer både som en "mutual support"- og pressgruppe for bedret sikkerhet. Dens hovedmål er å forebygge fremtidige katastrofer. Eyre påpeker at denne type proaktive responser blant katastroferammede må sees på bakgrunn av de omfattende sosiale, politiske og rettslige konsekvensene katastrofer fører med seg, og ikke bare ut ifra et snevert medisinsk-psykologisk perspektiv hvor patologiske posttraumatiske stressreaksjoner står i fokus.

Den hittil eneste undersøkelsen av støttegrupper i Norge ble foretatt som ledd i en spørreundersøkelse av overlevende og etterlatte etter Åsta-ulykken, og refereres til i en rapport om den helsefaglige oppfølgingen (Thuen & Palner, 2002 under utgivelse). I denne rapporten som støttegruppen selv har tatt initiativ til, fremkommer det at gruppen var sterkt kritiske til den oppfølgingen som ble gitt, og engasjerte seg for å få i stand samlinger ledet av fagfolk. Spørreundersøkelsen avdekker at de fleste medlemmene i støttegruppen har vært relativt passive medlemmer, og overlevende og etterlatte skilte seg ikke fra hverandre med hensyn til graden av aktivitet. Undersøkelsen baserer seg imidlertid på en svært lav svarprosent (41 av 140 respondenter), og har dermed klare svakheter og begrensninger i forhold til representativitet.

Når det gjelder de faglige vurderingene av støttegrupper dannet etter katastrofer, finnes det delte meninger. For eksempel hevder Hodgkinson & Stewart (1991) at slike grupper kan oppfattes som eksklusive klubber, der utenforstående blir holdt på avstand ut ifra en forestilling om at andre ikke vil kunne forstå det som man har opplevd. De hevder videre at sinne er den sentrale faktoren som binder medlemmene sammen, og at dette kan låse katastroferammede mennesker fast i en offeridentitet. En langt mer positiv holdning

finner man hos Dyregrov (personlig kommunikasjon), som ser disse gruppene som en del av en større trend i samfunnet mot større brukermedvirkning, der mennesker forsøker å påvirke sin egen skjebne. Han påpeker at slike grupper har en positiv effekt i å ivareta det kollektive, og at det blant katastroferammede finnes et sterkt ønske om å møte andre i samme situasjon. Han fremhever at det å dele erfaringene sine med andre tjener viktige emosjonelle behov. Dyregrov bemerker videre at støttegrupper har viktige funksjoner i å utveksle informasjon knyttet til katastrofer, og at man står sterkere sammen i juridiske spørsmål. Han ser imidlertid problemer i forhold til de som leder arbeidet i støttegrupper, at der kan være fare for at man skyver unna egne reaksjoner for å hjelpe andre. På den andre siden kan dette skape en mening i det meningsløse, og han refererer til nyere sorgforskning som viser at sorgbearbeiding ikke nødvendigvis foregår i faser, men at sorg kan kanaliseres på ulike måter. Dyregrov ser viktigheten av å samarbeide med støttegrupper dannet etter katastrofer, og at deres erfaringer kan brukes som input for den profesjonelle tilnærmingen til denne type kritiske hendelser.

Problemstillinger

På bakgrunn av den svært begrensede forskningen rundt støttegrupper dannet etter katastrofer, er spørsmålene dermed mange. Denne oppgaven kan i stor grad betraktes som en førstegangsundersøkelse av slike støttegrupper, hvor det gjennom kvalitative intervju med lederne for 4 sentrale grupper i Norge søkes å avdekke viktige strukturelle og funksjonelle kjennetegn. De to hovedproblemstillingene er følgende:

- Hvordan er støttegrupper dannet etter katastrofer organisert?
- Hvilke funksjoner har støttegrupper dannet etter katastrofer?

I forhold til den første problemstillingen fokuseres det på en rekke sentrale demografiske og organisatoriske kjennetegn som medlemskap, tilknytning, ledelse og representativitet. I forhold til den andre problemstillingen fokuseres det på hvilke funksjoner støttegrupper har både for de katastroferammede medlemmene, men også for samfunnet forøvrig i et videre perspektiv. Funksjonene diskuteres i lys av hvilke psykiske reaksjoner som forventes å oppstå etter katastrofer, og den samfunnsmessige responsen. Et sentralt perspektiv for begge problemstillingene er i hvilken grad støttegrupper dannet etter katastrofer kan kategoriseres som såkalte SHG. Undersøkelsen som helhet drøftes til slutt som utgangspunkt for videre forskning innenfor dette feltet.

Metode

Støttegruppene

Til dette studiet har jeg valgt ut 4 støttegrupper som har blitt dannet etter 4 ulykker som har rammet vår nasjon innenfor en 20 års periode. Støttegruppene har blitt valgt ut på grunnlag av ulykkenes omfattende natur og høye mediafokus, og på grunn av forhåndskjennskap til at ulykkene har resultert i opprettelsen av slike grupper. De undersøkte støttegruppene er som følger:

- "Kielland Fondet" (forkortes her som KF).
- "Støttegruppen for pårørende og overlevende etter Scandinavian Star ulykken" (forkortes her som SStar-gruppen).
- "Støttegruppen for etterlatte og overlevende etter Sleipnerulykken" (forkortes her som Sleipner-gruppen).
- "Støttegruppen etter togulykken på Åsta, 4 januar 2000" (forkortes her som Åsta-gruppen).

Ulykkene

Alexander Kielland-ulykken - Fant sted 27 mars 1980, da boligplattformen "Alexander L. Kielland" veltet på Ekofisk-feltet i Nordsjøen. Ulykken med plattformen er den verste ulykken i Nordsjøen og på norsk område etter krigen. 123 av de 212 menneskene om bord omkom. Plattformen ble senere snudd (<http://home.no.net/sbjor/toppage1.htm>).

Scandinavian Star-ulykken – Fant sted 6 april 1990, da passasjerskipet "Scandinavian Star" begynte å brenne på vei fra Oslo til Fredrikshavn i Danmark. 158 mennesker omkom i brannen, av totalt 482 personer som var om bord. Båten gikk ikke ned, men ble brakt til kai i Lysekil hvor det tok to dager å slukke brannen (<http://home.no.net/sbjor/toppage1.htm>).

Sleipner-ulykken – Fant sted 26 november 1999, da den nye hurtigbåten "Sleipner" sank rett utenfor Haugesund. Dette skjedde etter at den hadde drevet ut av kurs og gått på skjæret "Store Bloksa". 16 av de 85 om bord omkom. Båten ble senere hevet (<http://home.no.net/sbjor/toppage1.htm>).

Åsta-ulykken - Fant sted 4. januar 2000, da to passasjertog kolliderte ved Åsta stasjon mellom Rustad og Rena. Ulykken krevde 19 menneskeliv, mens 67 personer overlevde. Ingen av de overlevende ble livstruende skadet (Thuen & Palner, 2002 under utgivelse).

Informantene

Informantene til dette studiet er representanter for de 4 støttegruppene som er blitt dannet etter de 4 ovennevnte katastrofene. Representantene har vært/er ledere for sine respektive støttegrupper.

KF – Informanten er Odd Kristian Reme. Reme fungerte som talsmann for de etterlatte frem til KF ble stiftet høsten 1981, var så styremedlem og sekretær fremt til stiftelsen ble omgjort til en medlemsorganisasjon høsten 1983, ble da leder for medlemsorganisasjonen så lenge den eksisterte. Reme er etterlatt.

SStar-gruppen – Hovedinformanten for denne støttegruppen er Jan Halvor Harsem, som var leder fra 1992 til 1997, og har fremdeles en talsmannsfunksjon. Tilleggsopplysninger om denne støttegruppens tidligste arbeid er imidlertid hentet inn fra Espen Walstad, som var leder de to første årene. Harsem er både overlevende og etterlatt, mens Walstad er etterlatt.

Sleipner-gruppen – Informanten er Roy Erling Furre som ledet støttegruppen fra starten av, og er fremdeles leder. Furre er overlevende.

Åsta-gruppen – Informanten er Jan Henriksen, som var leder fra starten av og i underkant av ett år. Henriksen er etterlatt.

Om metoden

Denne oppgaven baserer seg på kvalitative eliteintervju av de ovennevnte støttegruppelederne som metode. En kvalitativ tilnærming er valgt på bakgrunn av problemstillingenes fenomenologiske karakter, der målet er forståelse snarere enn forklaring og beskrivelser snarere enn prediksjon. Dette i henhold til Malterud`s (1996) karakteristik av kvalitativ forskning som beskrivelser og fortolkninger av menneskelig mening. Den kvalitative metode er dessuten en effektiv metode når forskeren ikke vet så mye om fenomenet på forhånd til at det lar seg gjøre å lage faste svaralternativer som

informantene kjenner seg igjen i (Lotherington, 1990), noe som her er tilfellet. Eliteintervju er spesifikt valgt fordi det antas at gruppelederne sitter inne med verdifull informasjon om det som studeres, og at intervju dermed vil være en effektiv måte å få tilgang til denne kunnskapen. Ut ifra Hertz & Imber`s (1995) inndeling av kvalitative eliteintervju overfor businesseliter, profesjonelle eliter og samfunns- og politiske eliter, dreier det seg her om sistnevnte, og i henhold til Useem (1995) intervjues gruppelederne først og fremst som informasjonskilder for sine respektive organisasjoner. Elitene presenteres med fullt navn, ettersom kunnskapen som kommer frem er så knyttet til den enkelte informant og tilhørende støttegruppe. Dette gjelder også i forhold til beskrivelser av de personlige erfaringene. Undersøkelsen kan dermed i formen likne kasusstudier av støttegrupper, men hensikten er heller å trekke sammenlikninger mellom gruppene for å si noe om dette fenomenet på generell basis.

I følge Ostrander (1995) knyttes det en rekke utfordringer til kvalitative eliteintervju som metode. Det hevdes for det første at eliter kan være vanskelig tilgjengelige på grunn av høy status i samfunnet, og at der kan være sterke fremstøt på å prøve å kontrollere forskerens arbeide og resultater. Det kan eksempelvis forekomme detaljerte utspørringer om forskningsprosjektets mål og hensikt, krav om innsyn i rapporten og forsøk på å påvirke hva forskeren får lov til å skrive. Dette kan følgelig true forskningens integritet. I forhold til selve intervjusituasjonen hevdes det videre at eliter er innflytelsesrike mennesker som i stor grad er vant til å uttale seg om ulike saker. De konverserer lett og mye, noe som kan medføre vansker for forskeren i å strukturere intervjuet og få svar på konkrete problemstillinger. Det kan særlig være vanskelig å stille "truende" spørsmål. På den annen side påpeker Herzog (1995) at kvalitative intervju med eliter også kan utvikle seg til å bli en toveis prosess, der intervjuobjektene i stor grad vil vise nysgjerrighet og interesse for forskerens resultater. Dette kan resultere i at forskeren gjennom sine undersøkelser blir en gjensidig informasjonskilde for det han har studert, noe som kan åpne for videre forskning og muligheten for å anvende også andre metoder i tilnærmingen. For eksempel Thomas (1995) påpeker at eliteintervju kan og bør suppleres med andre typer datainnsamling, og Hertz & Imber (1995) hevder at den beste eliteforskningen anvender en multimetodisk tilnærming. Dette er alle utfordringer og problemstillinger som det er blitt tatt hensyn til under arbeidet med den foreliggende undersøkelsen.

Fremgangsmåte

Informantene ble kontaktet over telefon og spurt om de var villige til å la seg intervju om støttegruppene de har vært engasjert i. Samtlige svarte ja, og det må understrekes at de var svært positivt innstilte. Selve intervjuene foregikk på et senere tidspunkt, også over telefon, ettersom informantene er bosatt i ulike deler av landet. Intervjuene varte i mellom 50 og 80 minutter, med unntak av intervjuet med Espen Walstad som var ment som utfyllende opplysninger, og varte i ca 30 min. Før intervjuene ble informantene spurt om samtykke til å ta opp samtalene på bånd, noe alle samtykket i. Intervjuene ble deretter transkribert fullt ut på grunnlag av opptakene, materialet ble inndelt i kategorier, og illustrerende sitater ble valgt ut. Etter en forhåndsavtale med informantene ble de bedt om å svare på utvalgte oppfølgingsspørsmål på mail, dette for å tette huller i datamaterialet. Et utkast til resultatdelen av oppgaven ble deretter sendt til samtlige informanter for å rette opp eventuelle feil og misforståelser, noe to av informantene spesifikt ba om før intervjuene ble gjennomført. Tilbakemeldingene var stort sett positive, og kun små justeringer ble gjort på bakgrunn av en overveiling mellom det at informantene stod frem med fullt navn, og behovet for å ivareta forskningens integritet slik Ostrander (1995) påpeker. Ingen store feil ble oppdaget i materialet som ble sendt ut.

Informantene opplevdes som svært hjelpsomme både underveis i intervjuene, og i kontakten etterpå. De sendte skriftlig materiell om støttegruppene både per mail og brev, og gav oppdateringer om gruppens dagsaktuelle arbeid. Dette materiellet anses som utfyllende i forhold til intervjuene, og inkluderes derfor som resultater. Materiellet består av vedtekter, brev, uttalelser og andre sakspapirer, foredrag og medlemsblader. Tilnærmingen er dermed til en viss grad multimetodisk slik blant annet Thomas (1995) anbefaler, og undersøkelsen er i sin helhet gjennomført av denne oppgavens forfatter.

Instrumentet

Survey instrumentet som er anvendt i denne undersøkelsen er et ustrukturert intervju med åpne spørsmål. Intervjuet ble ikke gjennomført i en bestemt rekkefølge, men ble behandlet mer som en sjekklister slik Ostrander (1995) anbefaler i forhold til kvalitative intervju med eliter. Alle informantene ble dermed stilt de samme spørsmålene på bakgrunn av de to hovedproblemstillingene:

- Hvordan er støttegrupper dannet etter katastrofer organisert?
- Hvilke funksjoner har støttegrupper dannet etter katastrofer?

I forhold til den første problemstillingen ble informantene spurt om medlemskarakteristika, hvordan støttegruppen ble dannet, om gruppens utvikling og eventuelle avvikling, om konflikter og uenigheter innad i gruppen, og spesifikt om organisatorisk kjennetegn som ledelse, tilknytning, økonomi og kontakten med medlemmene. I forhold til den andre problemstillingen ble de spurt om viktigste grunner til gruppedannelsen, om gruppens aktiviteter og viktigste saker, om personlige erfaringer, om hvilken krisehjelp som ble gitt i forbindelse med ulykken, og spesifikt om gruppens viktigste funksjoner. Noen av spørsmålene er imidlertid overlappende mellom de to problemstillingene.

Resultater

Medlemskarakteristika

Samtlige undersøkte støttegrupper inkluderte både overlevende og etterlatte som medlemmer. Blant de overlevende inkluderte de også besetning/mannskap, med unntak av offiserene i SStar-gruppens tilfelle. KF var dessuten også åpen for andre som ønsket å være tilsluttet gruppen. Samtlige grupper er nasjonalt forankret, men SStar-gruppen inkluderte etter hvert også rammede fra andre land, først og fremst Danmark, og KF hadde mange britiske medlemmer.

I KF var der et flertall av etterlatte, og et flertall av overlevende i Sleipner-gruppen, mens i de to resterende gruppene eksisterer det usikkerhet rundt hvilken kategori det var flest av. KF, Åsta- og Sleipner-gruppen har alle hatt ca. 120 medlemmer hver, mens SStar-gruppen har hatt bort i mot 400. For denne gruppen og KF kunne imidlertid ett medlemskap representere en familie på flere personer, slik at det faktiske medlemstallet sannsynligvis var vesentlig høyere. Ingen av gruppene har hatt en veldig formell avgrensning av medlemskapet i forhold til hvem som regnes som etterlatt, dette i motsetning til offentlige instanser:

"Vi fulgte ikke noen arvejuridisk definisjon av etterlatt. Vi fulgte mer en sosialpsykologisk definisjon, altså de som i denne sammenhengen hadde et behov for å la seg representere som etterlatt. Vår motpart, NSB, opererte imidlertid med en juridisk forståelse, slik at det var en del som faktisk ble utelukket fra samlinger når det gjaldt det å få lov til å delta blant de etterlatte. De opererte med et begrep som sa i rett linje fra" (sitat Henriksen).

Tilslutningen foregikk ved hjelp av egenhendig innmelding for KFs vedkommende, mens hos SStar-, Åsta- og Sleipner-gruppen ble alle overlevende og etterlatte automatisk medlemmer med mulighet for å reservere seg mot medlemskapet:

§2.1. Alle overlevende og etterlatte er medlem i støttegruppen med (1) stemme pr. overlevende passasjer eller familie etter omkommen person etter Sleipner ulykken.

§2.2. Dersom noen ikke ønsker å stå tilsluttet støttegruppen, kan man reservere seg mot dette ved å gi skriftlig melding om dette til styret. Man er da ikke lenger å betrakte som medlem i støttegruppen fra det tidspunktet styret mottar slik melding (hentet fra Sleipner-gruppens vedtekter, tilsvarende ordlyd i Åsta-gruppens vedtekter).

Gruppedannelsen

For KF, Åsta- og Sleipner-gruppen var initiativet til gruppedannelsen i stor grad et personlig initiativ av informantene til denne undersøkelsen, og dels av deres familier. Initiativet til dannelsen av SStar-gruppen ser mer ut til å ha vært et resultat av felles diskusjoner blant de overlevende og pårørende som var samlet på Hotel Royal Christiania i Oslo i dagene like etter ulykken. Her ble det dannet et interim-styre som trådte i kraft umiddelbart. Initiativtakerne til Åsta- og Sleipner-gruppene utarbeidet etter hvert også et forslag til styre i fellesskap med andre berørte, og for alle disse tre gruppene gjelder det at styret og vedtektene ble valgt og fastsatt på formelle stiftelsesmøter innenfor en to måneders periode etter ulykkene. De som var rammet av ulykken ble informert om møtet og dannelsen av støttegruppen via brev, og via media i Åsta-gruppens tilfelle, ettersom det ikke lyktes dem å få tilgang til passasjerlister. Også myndighetene ble kontaktet og bedt om å bistå økonomisk, og man kontaktet andre støttegrupper for å få deres råd og erfaringer. Samtlige av de 4 undersøkte støttegruppene har således vært i kontakt med hverandre. I særlig grad har Odd Kristian Reme bidratt til opprettelsen av SStar-gruppen:

"Så vidt jeg vet ble ideen til å danne en støttegruppe luftet allerede ute på sjøen i en av livbåtene. Ting skjedde så litt tilfeldig. Det ble opprettet et krisesenter på Hotel Royal Christiania midt i Oslo sentrum, og dette ble en base som vokste. Der fikk overlevende og pårørende mulighet til å prate sammen, og så ble det tatt initiativ til at man måtte organisere seg. Det ble dannet et slags interim styre av folkene som hadde snakket sammen i de tumultene som var inne på hotel Royal Christiania. Den ene advokaten (pårørende) var fra Sandnes og kjente til Odd Kristian Reme som hadde ledet Kielland Fondet, og han kom med fly til Oslo 8 april. Dette styret som hadde utviklet seg satt i møte

med Reme, og fikk en del tips av han om hvordan arbeidet kunne organiseres umiddelbart. Hans innspill tror jeg var viktige for at det ble dannet en såpass formell gruppe ganske raskt. Han anbefalte at man skulle organisere seg i en støttegruppe, og en rask kontakt med myndighetene slik at de ble tvunget til å lytte til støttegruppen mens det enda var stort mediafokus. Såpass kynisk hadde han sett det var nødvendig å være. Han var helt klart den sentrale rådgiver umiddelbart" (sitat Harsem).

Opprettelsen av KF skiller seg fra dannelsen av de andre 3 støttegruppene i det at gruppen formelt sett ikke ble en medlemsorganisasjon før 3 år etter at ulykken fant sted. Forut for dette fungerte initiativtakeren Odd Kristian Reme som talsmann for familiene til 26 av de 36 omkomne som fremdeles var savnet umiddelbart etter ulykken. Dette skjedde ved at han i brev form hentet ut mandat fra de nevnte familiene, og ble deres representant. Etter ett år ble "Kielland Fondet" opprettet som en stiftelse, og fungerte slik frem til det to år senere altså ble omdannet til en medlemsorganisasjon.

Når det gjelder viktigste grunner til gruppedannelsen, gjelder det for samtlige grupper en vektlegging av rent praktiske forhold i forbindelse med ulykken som man ønsket å få avklart, og som man innså lettere kunne oppnås dersom man organiserte seg. For KFs vedkommende gjaldt dette helt konkret å få snudd plattformen, ettersom regjeringen hadde sådd tvil om dette, og det oppstod en politisk og økonomisk kontrovers i spørsmålet om heving eller ikke heving av plattformen:

"Allerede i det første brevet (til de etterlatte) understrekte jeg at mandatet hadde sin begrunnelse i to forhold, og det var punkt 1. å finne de som måtte være om bord i Alexander Kielland, og punkt 2. å få gjennomført en befaring av riggen slik at vi kunne være sikker på at vi fullt ut hadde forstått ulykkesårsaken. De punktene sidestilte vi helt fra starten av, men strevde ofte i forhold til media med å få de til å skjønne at vi var like opptatt av det andre punktet som det første. Veldig mange oppfattet det slik at det bare var et spørsmål om å finne de omkomne, men for oss var det alltid dette doble perspektivet" (sitat Reme).

Når så KF ble omdannet til en medlemsorganisasjon etter at plattformen ble snudd, var tanken at de berørte og alle som var interessert i medlemskap skulle få direkte innflytelse over veivalgene gjennom demokratiske strukturer.

Også for de andre 3 støttegruppene var det å få belyst årsakssammenhengene til ulykkene sentralt for gruppedannelsen, i tillegg til å få et grep om forhandlingene knyttet

til erstatningsoppjøret og arbeidet for å gjenreise sikkerheten. Informantene til Åsta- og SStar-gruppene fokuserer dessuten på behovet for å få informasjon, og for å stille de ansvarlige for ulykken til ansvar, som viktige årsaker til at man dannet en støttegruppe:

"Grunnene til at Støttegruppen ble dannet var at vi satt jo der i Tromsø og opplevde at svært lite skjedde. Vi skjønnte ikke hvorfor vi ikke ble ordentlig debriefet, vi skjønnte ikke hvorfor vi ikke fikk anledning til å snakke med andre, vi skjønnte ikke hvorfor det ikke ble laget arenaer og muligheter for å stille spørsmål. Og vi hadde veldig mange spørsmål. Vi hadde behov for å snakke med brannfolk, redningsfolk og helsepersonell, men fikk det ikke. Det var også en åpenbar grunn at vi tenkte at dette må ikke få lov til å skje igjen, og at de som var ansvarlige for dette skal få lov til å stå til ansvar" (sitat Henriksen).

I tillegg til en slik avklaring av faktiske forhold rapporterer SStar-gruppen også at det å gi hverandre personlig støtte i akuttsituasjonen etter ulykken, var en sentral årsak til gruppedannelsen:

"Det viktigste på kort sikt, helt innledningsvis, var at vi som hadde felles erfaringer og hadde anledning til å treffes opplevde det som veldig ålreit. Det var vel så ålreit å snakke med folk som hadde det akkurat slik som deg selv, som å snakke med profesjonelle eller ikke profesjonelle. Det aspektet med gjensidig ivaretagelse var helt sentralt" (sitat Walstad).

Krisehjelp

For samtlige av katastrofene med unntak av Kielland-ulykken, ble det umiddelbart etter ulykkene opprettet et tilholdssted for overlevende og etterlatte. For Scandinavian Star-ulykken var dette hotel Royal Christiania i Oslo, for Sleipner ulykken hotell Neptun i Bergen, og for Åsta-ulykken Miljøhuset i Elverum. Her var det tilstede helsepersonell som assisterte de katastroferammede i selve akuttsituasjonen. Etter dette reiste de rammede hjem hver til sitt, og ble overlatt til det lokale hjelpeapparatet. Utover dette hadde NSB en oppfølging etter Åsta ulykken hvor ledelsen hadde telefonisk kontakt med overlevende og etterlatte, noe Åsta-gruppen har stilt seg svært kritiske til:

"Vi reiste hjem og stelte til begravelse. Da var det ikke noe hjelpeapparat inne i bildet i det hele tatt, verken kommunalt eller på noen som helst måte. Da stod vi på egne ben med

slekt og venner. Også hadde NSB en ide om at de ringte opp og spurte hvordan har dere det i dag, noe som til tider opplevdes som svært krenkende" (sitat Henriksen).

Etter Sleipner-ulykken engasjerte eierselskapet HSD "Senter for Krisepsykologi" i Bergen, som koordinerte og tok seg av oppfølgingsarbeidet. Informanten til Sleipner-gruppen opplyser at de fleste virker tilfredse med dette arbeidet, og har fått dekket sine behov. SStar-gruppen rapporterer ikke om tilsvarende koordinert oppfølging, men fremhever at tilbudet fra det offentlige etter hvert ble kanalisert gjennom støttegruppen:

"Jeg har inntrykk av at det offentlige tilbudet skjønte at skal vi nå folk, så må vi gjøre det gjennom Støttegruppen. Det kommunen og Staten hadde å tilby av profesjonell hjelp ble kanalisert gjennom oss" (sitat Walstad).

KF opplyser at det ikke ble gitt noen form for krisehjelp verken umiddelbart eller senere, men at de overlevende deltok i et forskningsprosjekt:

"I forhold til de overlevende ble det gjort et forskningsprosjekt som samtidig påberopte seg at dette var å gi de overlevende en faglig oppfølging, men som veldig få av de overlevende opplevde som oppfølging. De opplevde der mer som at de ble intervjuet i forskningsøyemed, med opplevde ikke at de fikk noen konkret oppfølging verken i den akutte fasen eller i den senere fasen. Kielland ulykken skjedde i en tid hvor det ikke var bygd opp kriseberedskap i Norge" (sitat Reme).

Gruppefunksjoner - viktigste saker og aktiviteter

Det finnes en rekke likheter i forhold til hvilke funksjoner de undersøkte støttegruppene har hatt i forbindelse med ulykkene, belyst gjennom de aktiviteter og saker gruppene har arbeidet for. Her har det kommet frem sentrale funksjoner både i forhold til medlemmene, men også i forhold til samfunnet for øvrig.

Først og fremst har samtlige grupper har engasjert seg i erstatningsoppgjøret etter de respektive ulykkene, og for både SStar-, Åsta- og Sleipner-gruppene lyktes det å forhandle frem en felles avtale for de berørte:

"Det at man hadde fått en støttegruppe gjorde det mulig å forhandle som en samlet gruppe i stedet for flere hundre enkeltpersoner som skulle hatt hver sin advokat" (sitat Harsem).

SStar-gruppen var i så måte banebrytende for å få i stand et felles erstatningsoppgjør, som senere ha blitt benyttet som en mal for forsikringsaker etter liknende ulykker:

"Scandinavian Star oppgjøret dannet en mal som også ble lagt til grunn etter Estonia, og som nå benyttes etter Sleipner. Tanken er at de skadelidte samler seg, og på den måten effektiviserer oppgjøret for begge parter. Denne gevinst skal komme de skadelidte til gode i form av et bedre oppgjør enn de ellers ville kunne oppnå" (sitat fra skriftlig utgave av foredrag Harsem holdt ved Norsk Kommunikasjonsforenings fagdag 6 april 2000).

I både Åsta- og Sleipner-gruppens vedtekter står arbeidet med erstatningsoppgjøret oppført som første paragraf under gruppens formål og målsetting:

§1.1. Å ivareta og fremme alle etterlatte- og overlevendes interesser i forbindelse med ulykken samt de påfølgende forsikrings- og erstatningsoppgjør.

§1.2. Å koordinere og fremme individuelle og felles interesser overfor forsikringselskaper, advokater, NSB, Jernbaneverket, myndigheter og andre som har forbindelse med ulykken (Hentet fra Åsta-gruppens vedtekter, tilsvarende ordlyd i Sleipner-gruppens vedtekter med unntak av at det står HSD i stedet for NSB og Jernbaneverket).

Sleipner-gruppen påpeker at støttegruppens engasjement i erstatningsoppgjøret lettet belastningen for den enkelte som var rammet av ulykken:

"Samordningen av erstatningsoppgjøret tok mye av trykket og belastningen fra den enkelte. Et individuelt erstatningsoppgjør hadde blitt både mindre vellykket og en større belastning for den enkelte, fordi man blir presset til å sykeliggjøre seg selv for å få uttelling i erstatningssammenheng" (sitat Furre).

I tillegg til arbeidet med erstatningssakene har både KF og SStar-gruppen arbeidet for å rette søksmål i USA mot henholdsvis operatørselskapet "Philips Petroleum Company" og classeselskapet "Lloyd's Register". I begge tilfeller ble søksmålene forsøkt motarbeidet av interessepartene i saken, og ble senere avvist p.g.a. formaliteter i forhold til amerikansk lovgivning. Også for Sleipner-gruppen står eventuelle private søksmål på agendaen nå, på bakgrunn av utfallet av straffesakene som nettopp er avsluttet.

Samtlige 4 undersøkte støttegrupper har også vært opptatt av å belyse årsakssammenhengene ved ulykkene, for derigjennom å fremme økt fokus på sikkerheten innenfor sine respektive ulykkesfelt:

"Det som gav mest langsiktig mening i kampen var at man stilte krav om at man var sikker på å ha forstått ulykkesårsaken, slik at man kunne vite at dette ikke kunne skje igjen. En meningsløs død kan gis mening i ettertid hvis en ser at dødsfallet fører til at andre ikke utsettes for samme risiko" (Reme).

Både i vedtektene til Åsta- og Sleipner-gruppene står det å fremme økt fokus på sikkerheten oppført som en sentral målsetting (§1.3. i begge dokumentene), og Sleipner-gruppen har blant annet arbeidet for å utbedre redningsutstyret på tilsvarende båter som Sleipner. For SStar-gruppen ble arbeidet for å bedre sikkerheten til sjøs etter hvert svært viktig, og de har jobbet aktivt for at anbefalingene fra granskningsutvalget skal bli fulgt opp:

"Har vært med å representere et opinionspress som har vært fraværende når det gjelder sjøsikkerhet, men det er veldig langt igjen til anbefalingene er gjennomført" (Harsem).

Samtlige grupper har således fungert som pressgrupper innenfor sine respektive ulykkesfelt, og har jobbet aktivt i forhold til beslutningsmyndighetene og media for å få i stand sikkerhetsmessige endringer. Gruppene påpeker at dette er en av de viktigste samfunnsmessige funksjonene de har hatt utover arbeidet for å ivareta de rammedes interesser.

For Sleipner-gruppen og KF har heving av vrak og søk etter savnede også vært sentrale saker. Sleipner-gruppen holdt innsamlingsaksjon for å finansiere søket etter savnede personer, noe som resulterte i at 2 av de 3 omkomne ble funnet. For KF var det å få snudd plattformen den største og viktigste kampsaken, slik at de omkomne kunne tas ut. På oppfordring av Stortinget utviklet Fondet en teknisk løsning for dette, som var helt sentral for at denne operasjonen kunne gjennomføres tre år etter ulykken. Gruppen påpeker den viktige samfunnsmessige funksjonen de hadde i å skape presedens for heving av fartøyer, og den viktige funksjonen for de pårørende i det at de omkomne fikk en verdig grav.

For samtlige grupper har det å bistå andre katastroferammede i å opprette liknende støttegrupper vært en sentral aktivitet. Dette står særskilt nevnt i vedtektene til både Åsta- og Sleipner-gruppene som et viktig formål. I særlig grad har Odd Kristian Reme bidratt til opprettelsen av slike grupper, først og fremst SStar-gruppen og gruppene som oppstod etter Estonia forliset i 1994, men også de resterende to gruppene som denne undersøkelsen omfatter. KF var det første tilfellet i Norge hvor overlevende og etterlatte etter en katastrofe organiserte seg, og informanten fremhever at Fondet har hatt en viktig samfunnsmessig funksjon i å skape presedens for at katastroferammede kan uttrykke sin stemme gjennom dannelsen av støttegrupper:

"Det er klart at Kielland Fondet viste på en måte at etterlatte hadde en stemme, etterlatte mente noe. Det var ikke bare en gruppe som skulle diskvalifiseres som sørgende og stakkare, men vi kjempet for oss en veldig viktig sak. Så jeg ser i ettertid at det har vært med å inspirere andre til å gjøre det samme. Jeg tror at erfaringen er, når jeg har lyttet til folk fra Scandinavian Star, Estonia, Sleipner og Åsta, så får jeg veldig entydige tilbakemeldinger om at dette har vært viktig for de etterlatte. Det gir dem på en måte en styrke midt i deres tap og sorg" (sitat Reme).

Ikke minst har arbeid for å få reist et minnesmerke over ulykken har også vært på agendaen for samtlige støttegrupper. Dette står nevnt under avsnittet om formål og målsetting i både Åsta- og Sleipner-gruppens vedtekter. Disse gruppene fikk reist minnesmerker henholdsvis 1 og 2 år etter ulykkene. For SStar-gruppens vedkommede har dette vært under arbeid siden 1993 og ser først nå ut til å kunne gjennomføres, mens KF reiste minnesmerke i 1986:

"Vi reiste minnesmerke ved havet med utsyn mot Nordsjøen i utkanten av Stavanger, og det ble reist 6 år etter ulykken. Det ble åpnet av den gang Kronprins Harald, og ved hvert 5 års jubileum har det vært invitert til en mer offisiell seremoni rundt det minnesmerket. I tillegg så er det mange som bruker det både på årsdagen og ellers når de er i distriktet, som bruker det som et minnested" (sitat Reme).

Samtlige grupper har også vært opptatt av den helsefaglige oppfølgingen etter ulykkene. I både vedtektene til Åsta- og Sleipner-gruppen står det å lese under gruppens formål og målsetting:

§1.4. Sørge for nødvendig oppfølging og etterbehandling av alle involverte etter Sleipner ulykken (tilsvarende ordlyd i Åsta-gruppens vedtekter).

Sleipner-gruppen har i så måte samarbeidet og utvekslet informasjon med Senter for Krisepsykologi, som har vært faglig ansvarlige for oppfølgingsarbeidet. I særlig grad ble den helsefaglige oppfølgingen en viktig sak for Åsta-gruppen, som var sterkt kritiske til NSBs arbeid på dette området. Støttegruppen fikk presset frem en endring i det helsefaglige gjennom etableringen av en egen faggruppe som skulle være ansvarlige for det psykososiale oppfølgingsarbeidet:

"Til vår overraskelse ble den helsefaglige biten veldig stor. Den ble så stor at den nesten ble altoverskyggende i det vi gjorde. Og det har å gjøre med at NSB som tok ansvaret i denne sammenhengen hadde verken fagkunnskapen, apparatet eller erfaringen til å gjøre det, men samtidig insisterte på å lede og gjennomføre arbeidet. Vi på vår side insisterte på at de måtte gå ut og hente faglig hjelp. Så det oppstod en konflikt rundt dette, hvor vi gikk ut og hentet inn second opinion i ulike fagmiljøer. På basis av dette fikk vi presset frem en endring i det helsefaglige. Jeg tror jeg tør si at uten Støttegruppen ville verken Høsbjør-samlingene (for etterlatte) eller Hamar-samlingen (for overlevende) ha blitt gjennomført i det hele tatt. Det ville ikke ha vært noe kollektivt. Man ville ha individualisert det helt, og man ville enkelt og greit ha snakket om at oppfølgingen og støtten må man forvente skal ligge i lokale nettverk. Og det blir veldig enkelt etter min oppfatning. For det finnes veldig mange som ikke har godt fungerende nettverk" (sitat Henriksen).

Åsta-gruppen påpeker at de gjennom dette engasjementet fikk frem en helsefaglig oppfølging som i utgangspunktet ikke var påtenkt, og bidro på denne måten til at de rammede fikk kontakt med mer kompetente fagfolk. De har også tatt initiativet til å få gjennomført en evaluering av den helsefaglige oppfølgingen etter Åsta ulykken. Også SStar-gruppen rapporterer at de formidlet kontakt mellom fagfolk og de rammede gjennom å invitere fagpersoner til støttegruppens arrangementer, og de tok dessuten ansvaret for å etablere en egen henvisningsordning til psykologisk bistand. I tillegg håndterte SStar-gruppen en del av det helsefaglige arbeidet selv ved å svare på spørsmål om krisereaksjoner og sorgbearbeiding over telefon, noe som medførte store belastninger for de som var engasjert i dette arbeidet. Dette står i motsetning til Åsta- og Sleipner-gruppene som formidler at de bevisst prøvde å begrense omfanget av de personlige henvendelsene:

"Vi har vært veldig påpasselige med å prøve å ikke stokke kortene slik at vi ikke ble sittende i en situasjon hvor vi ble erstatningen for et manglende psykologisk støtteapparat. Vi ville være et sosialt og organisatorisk støtteapparat når det gjaldt strukturene, og ikke å bli sittende i en situasjon med en rolle som vi verken ville eller kunne fylle" (sitat Henriksen).

Et annet helsefaglig aspekt har vært SStar- og Sleipner-gruppenes arbeid for å få i stand senskadeundersøkelser av de overlevende, blant annet med tanke på et eventuelt senere erstatningskrav. For Sleipner-gruppen har dette foreløpig ikke lyktes, men for SStar-gruppen har omfattende helseundersøkelser av psykiske og fysiske senvirkninger vært en svært viktig sak som etter lang tids arbeid delvis førte frem:

"Det vi fikk høre var at den type giftgasser vi som var om bord hadde pustet inn ble luftet ut av kroppen ganske raskt. Men så meldte det seg fagfolk inn og sa at så enkelt er det ikke, og mente Støttegruppen burde kreve omfattende helseundersøkelser med tanke på å avdekke eventuelle senskader. Disse helseundersøkelsene ble på sikt et veldig viktig moment, blant flere langsiktige ting vi måtte jobbe med. (sitat Harsem).

To av de undersøkte gruppene, KF og SStar-gruppen, har også aktivt bidratt til opprettelsen av sorggrupper og mindre selvhjelpsgrupper. Etter Kielland-ulykken oppstod slike uformelle nettverk først på grasrota, ofte i kjølvannet av at Reme reiste rundt til de stedene i landet hvor det var mange berørte. Den mer organiserte satsingen på å stimulere til opprettelsen av slike grupper skjedde først etter at riggen ble snudd i -83, da Fondet ble omgjort til en medlemsorganisasjon:

"Den største kampsaken handlet jo om dette med å få snudd Alexander Kielland. I tillegg, i kjølvannet av det, så ble det jo bygd opp en del nettverk. Det at vi jobbet med denne saken førte samtidig til at folk samlet seg og hadde egne samlinger hvor de tok opp ulike temaer, og jobbet etter hvert som nettverk og selvhjelpsgrupper. Det utviklet seg noen steder i landet hvor det lå til rette for det. Kielland Fondet la etter hvert mer og mer vekt på å kunne stimulere til det, og bidro i den sammenhengen. Vi hadde noen årsmøter som samtidig hadde en del fagpersoner som gjester, som nettopp var der for å stimulere og bidra til at det mer psykiske og mentale etterarbeidet best mulig ble ivaretatt. Når jeg senere skulle rådggi andre (støttegrupper) var det min oppfatning at denne

selvhjelpsfunksjonen hadde jeg sett så mye positivt i forhold til at jeg sånn sett prøvde å stimulere andre grupper til å legge større vekt på det enn det Kielland Fondet gjorde i sin startperiode" (sitat Reme).

Disse rådene fulgte SStar-gruppen, som tok kontakt med profesjonelle i oppstarten og driften av slike grupper:

"Styret i Støttegruppen etablerte kontakt med en organisasjon som drev profesjonelt ledede sorggrupper. Vi ordnet påmelding og gruppeinndeling for de profesjonelle, og så gikk det på en måte av seg selv uavhengig av Støttegruppen. Vi organiserte det slik at alle som vi hadde kontakt med fikk tilbud om å delta i slike grupper, og det var det ganske mange som gjorde" (sitat Walstad).

Også Åsta- og Sleipner-gruppene rapporterer at det har oppstått uformelle nettverk som en følge av at man organiserte en støttegruppe, men så vidt informantene kjenner til har dette ikke tatt form av sorggrupper eller selvhjelpsgrupper. Sleipner-gruppen har aktivt distribuert navnelister til de berørte som har ønsket det i et forsøk på å danne et slags nettverk, og meddeler at de nå også arbeider for å danne et nettverk blant overlevende med senskader.

Samtlige grupper har arrangert en rekke samlinger for overlevende og etterlatte, og har også på denne måten direkte bidratt til en ivaretagelse av det helsefaglige. Åsta- og Sleipner-gruppene har i hovedsak arrangert atskilte samlinger for overlevende og etterlatte, mens for de to resterende gruppene hadde man felles samlinger. På disse samlingene har ulike temaer blitt tatt opp, som fysiske og psykiske reaksjoner og senvirkninger etter ulykker, orienteringer om erstatningsoppgjøret, etterforskningen og granskningsrapportene, og det har dessuten vært rent sosiale samlinger. Samtlige grupper har invitert fagpersoner som advokater, leger og psykiatere til å snakke om de ovennevnte temaene, og påpeker at denne utvekslingen av informasjon på samlingene har vært en av de sentrale funksjonene til støttegruppen. Hyppigheten av slike samlinger har variert mellom de ulike gruppene. For KF var det vanlig å møtes kun en gang i året i forbindelse med årsmøtet, mens SStar-gruppen er den av de undersøkte gruppene som har arrangert flest. De disponerte egne lokaler hos Røde Kors i Oslo, og inviterte til samlinger ca. en gang i måneden det første året etter ulykken. Samtlige grupper har dessuten hatt eller planlegger årsmøter/landsmøter, og har invitert til årsmarkeringer de første årene etter

ulykken. De to eldste gruppene, KF og SStar-gruppen, har også markert ulykkene etter både 5 og 10 år. I tillegg til samlinger har Sleipner- og SStar-gruppen arrangert turer for syning av ulykkesbåtene, og førstnevnte gruppe arrangerte dessuten en egen sosial tur for de ungdommene som overlevde ulykken:

"Mange av de som var med på ulykken var ungdommer fra 14 til 19 år. Vi oppdaget av mange av disse begynte å bli mett av kontakt med prest, psykolog, advokater og granskningskommisjonen, de ble tauet inn til samtaler med veldig mange forskjellige instanser. Det ble mye voksenkontakt, og foreldrene til mange av disse ungdommene kunne melde fra om at det virket som de lukket seg mer og mer. Veldig mange slet med ulykken uten at de kunne snakke med de rundt seg om det. Så det vi gjorde var at vi laget et arrangement der disse ungdommene kunne reise på en hotelltur sammen på Geilo" (sitat Furre).

Bortsett fra at SStar-gruppen ved et par anledninger oppfordret overlevende og etterlatte til å ta med seg barna på samlinger, har ingen av de undersøkte støttegruppene hatt særskilt ivaretagelse av barn utover dette.

Samtlige grupper påpeker at de har hatt viktige sosiale støttefunksjoner gjennom de samlingene og arrangementene de har fått i stand. De fremhever det viktige ved å ha et forum i alle fall umiddelbart, hvor man kunne møtes og utveksle felles erfaringer:

"Tror det var et akutt behov for et forum hvor man kunne møtes. Samtidig er det veldig individuelt og sammensatt når og på hvilket tidspunkt det er viktig å søke andre nettverk, når det er viktig å knytte seg til det livet man hadde før ulykken og knytte båndene videre. Men det at man hadde et forum umiddelbart, det tror jeg var en fordel" (sitat Harsem).

Gruppene fremhever viktigheten av det å kunne stå sammen med andre i liknende situasjon, og det kollektives betydning:

"Noe av det viktigst var at tragedien ikke bare ble individuell. Det var noe med det å kunne stå sammen med andre som har vært igjennom tilsvarende tragedier og tilsvarende tap, det tror jeg også er noe av det viktigste for de fleste som ble berørt" (sitat Reme).

Gruppens organisering

Samtlige av de undersøkte gruppene er selvstendige og uavhengige organisasjoner i forhold til andre instanser. Gruppene fungerer via et flertallsvalgt styre, med årsmøtet som høyeste organ. Styrets sammensetning (inkludert varamedlemmer) varierer mellom gruppene fra 7 til 10 personer, med en viss arbeidsfordeling. Sleipner-gruppen meddeler å ha satt ned ulike arbeidsgrupper for de ulike sakene, der også de øvrige medlemmene ble involvert i arbeidet. Mens KF inkluderte både en psykiater, en teknisk sakkyndig og en fagforeningsmann i styret, er det kun overlevende og etterlatte som har sittet i styret for de andre støttegruppene. Før KF ble omdannet til medlemsorganisasjon var dessuten Odd Kristian Reme eneste styremedlem som var direkte rammet av ulykken, av et styre på 3 personer. Når det gjelder hvilken kategori av de katastroferammede som har vært mest engasjert i arbeidet, har det vært en jevn fordeling mellom etterlatte og overlevende i KF og Åsta-gruppen. I Sleipner-gruppen var det de overlevende som var mest aktive i begynnelsen, mens de etterlatte gradvis har blitt mer aktive etter hvert, og omvendt for SStar-gruppens vedkommende:

"Det var en veldig klar tendens til at de som tok tak i dette umiddelbart var de pårørende, men etter et par år når de hadde gjort sin jobb og følte at de ikke orket drive med det mer, var det de overlevende som gikk inn og drev arbeidet videre med de oppgavene som enda ikke var løst. Det var et klart trekk" (sitat Harsem).

Når det gjelder økonomi, har alle gruppene med unntak av Åsta-gruppen fått støtte til driften av myndighetene. KFs informant Odd Kristian Reme var i en periode deltidsansatt i Fondet og ble lønnet av det offentlige, mens samtlige av de andre informantene og styremedlemmene har jobbet på frivillig basis. Samtlige grupper har også blitt sponset av ulike private bedrifter og selskaper, og 3 av gruppene, SStar- Åsta- og Sleipner-gruppene opplyser b.l.a. å ha fått økonomisk støtte fra de involverte forsikringsselskapene. For både Åsta- og Sleipner-gruppene ble dessuten utgiftene til samlingene og aktivitetene i hovedsak dekket av henholdsvis NSB og HSD. Spesielt for KF gjelder det dessuten at man krevde inn en årlig medlemskontingent på 200 kroner.

Foruten årsmøter/landsmøter og samlinger har kontakten mellom styret og medlemmene i hovedsak blitt opprettholdt via brev for samtlige grupper. Styremedlemmene har også vært tilgjengelige på telefon, og via e-post for Sleipner- og Åsta-gruppens vedkommende. Disse gruppene, samt helt nylig også SStar-gruppen, har

dessuten egne hjemmesider. Spesielt for KF gjelder det at Odd Kristian Reme i stor grad reiste rundt til de stedene hvor det var mange berørte, og hadde på denne måten direkte kontakt med medlemmene. I tillegg har både KF og SStar-gruppen utgitt medlemsblad, kalt henholdsvis "Kiellandbulletinen" og "Støttebulletinen". Disse medlemsbladene har inneholdt en orientering og oppdatering av gruppens arbeid, samt annen nyttig informasjon knyttet til ulykkene. Kiellandbulletinen ble utgitt ca. månedlig de første 3 årene, og ble senere trappet ned når det gjaldt hyppighet, mens Støttebulletinen ble totalt utgitt i 8 nummer. Også Åsta-gruppen sendte ut et eget informasjonsark i en del sammenhenger hvor ulike temaer ble tatt opp.

Samtlige informanter rapporterer om dilemmaer i forhold til at de som ledere og styret for øvrig blir representanter for hele medlemsgruppen, og opplyser at dette til tider har vært krevende:

"Man har måttet holde tungen rett i munnen når man representerte sine egne interesser, og når man representerte fellesskapet. For det er helt klart at i noen sammenhenger hadde jeg mine interesser å ta meg av, og i de fleste andre offisielle sammenhenger så var det fellesskapet" (sitat Henriksen).

Gruppene påpeker samtidig at de har opplevd bred aksept blant medlemmene gjennom positive tilbakemeldinger og et godt samsvar mellom de sakene styret har jobbet for og det medlemmene har tatt kontakt om. Samtlige grupper rapporterer dessuten om få eller ingen utmeldinger:

"Den bekreftelsen og synliggjørelsen av at det jeg har opplevd er reelt, tror jeg har betydd mye for de som ble rammet av ulykken. Vi fikk vel så vidt jeg vet ikke ett brev, eller ikke mange, fra 1990 og til dags dato av personer som sa at de ville strykes av listen – dette vil jeg ikke minnes på. Når man tenker på at informasjonen gikk til mange hundre, vil jeg si at det har vært veldig bred aksept for det vi har gjort" (sitat Harsem).

Samtlige grupper rapporterer imidlertid at det også har eksistert konflikter og uenigheter innad i gruppen. Dette har for Sleipner-gruppens vedkommende dreid seg om gruppens forhold til eierselskapet HSD, og ansvarligheten bak ulykken:

"De fleste som har tatt kontakt har stort sett sagt at de har vært veldig fornøyd med det gruppen har gjort, at vi er på rett vei og må stå på videre med disse tingene. Det er stort sett den slags tilbakemeldinger vi har fått. Kun i 3 tilfeller har vi registrert uenighet med det vi har gjort. Det har vært personer som har deltatt på samlinger i regi av HSD og Senter for Krisepsykologi og har hatt en følelse av at de har gjort en god jobb med oppfølgingsarbeidet, at de er snille og greie, og at man ønsker å slutte å kritisere og plage dem for ulykken. Den typen tilbakemeldinger har vi hatt. Så er det også en uenighet rundt dette med ansvarlighet bak ulykken, og i hvilken grad kapteinen kan holdes ansvarlig" (sitat Furre).

KF hadde på sin side en opprivende strid i forhold til etterlatte som ikke ønsket å snu Alexander L. Kielland, der Fondet klart gikk i mot et mindretall av de berørte. Gruppen formidler at dette var en av de mer uheldige konsekvensene av arbeidet, som økte belastningen for mange. Der var også uenigheter i forhold til hvor langt man skulle gå etter sruingen angående etterforskningen av ulykkesårsaken, og hvorvidt KF skulle bli en mer allment orientert organisasjon som arbeidet for sikkerhet. SStar-gruppen hadde konflikter i forhold til om besetningen om bord i Scandinavian Star kunne bli medlemmer i støttegruppen og hvorvidt man skulle godta erstatningsoppgjøret, og meddeler dessuten at det også har vært personlige konflikter innad i gruppen:

"Høsten 1990 var det en klar diskusjon etter forhandlingsresultatet med Assuranceforeningen Skuld. Skuld satte som krav at 90 % måtte akseptere avtalen. Noen følte veldig sterkt allerede den gangen at de ikke var fornøyd, og ville ha en langt tøffere holdning. De følte seg presset til å godta oppgjøret av frykt for at de skulle spolere en avtale som andre hadde langt mer behov for å få orden i ganske raskt, som for eksempel familieforsørgere. Så der hadde du nok en konflikt mellom noen. Og så hadde du personlige motsetninger. Noen av disse har jo pågått frem til dags dato, i forhold til strategivalg og liknende. På det første landsmøtet var det dessuten sterke diskusjoner rundt om besetningen og spesielt offiserene skulle kunne bli medlemmer av Støttegruppen" (sitat Harsem).

Gruppene uttrykker fordeler ved å være formelt organisert i forhold til de sakene de har jobbet med, og at dette kan være en døråpner:

"Jevnt over så føler jeg at det at man faktisk er formelt organisert blir en døråpner. Hvis man hadde kommet som enkeltperson hadde nok flere dører vært stengt. Det er lettere å komme inn ved å være organisert på den måten som vi er" (sitat Furre).

Gruppeutvikling og –avvikling

Av samtlige undersøkte grupper er det kun KF som ikke eksisterer lenger i dag. Fondet ble lagt ned for ca 4 år siden, i form av to påfølgende årsmøter, og ble oppløst av to grunner:

"Den ene grunnen var at det etter hvert var stadig mindre interesse rundt de årlige årsmøtene, og det var for så vidt naturlig. Så når vi passerte 1995 og det var 15 år siden ulykken, er det klart at livet arter seg litt annerledes. Det blir ikke samme fokus, samme meningen med å bruke tid på å jobbe med dette som en organisasjon, selv om nettverkene i stor grad består enkelte steder. Den andre grunnen var at vi havnet i et økonomisk uføre" (sitat Reme).

Fra å være et personlig arbeid iverksatt på bakgrunn av en klar praktisk målsetting der kun noen berørte ble representert, utviklet KF seg til å bli et nettverk for samtlige av de som ble rammet av ulykken. SStar-gruppen har imidlertid nærmest hatt en omvendt utvikling. Denne gruppen ble umiddelbart et samlested og nettverk for de berørte, der aspektet med gjensidig ivaretagelse stod sentralt. Etter 2 år stod gruppen ved et veiskille der det eksisterende styret var utslitt, mens det fremdeles var mange uavklarte spørsmål:

"Det var en lang rekke forhold som ikke var behandlet på noen måte, hvor vi måtte ta et valg i 92 om vi skulle legge ned Støttegruppen eller om vi skulle fortsette å representere de skadelidte i alle disse sammenhengene. Vi valgte da det siste med de belastningene det allikevel medførte personlig. Det videre arbeidet var avhengig av at det fortsatt var personer som ville ta ansvar for det" (sitat Harsem).

Det ble da en nesten hel utskiftning i styret der fokuset skiftet bort fra den psykososiale oppfølgingen og erstatningsoppgjøret, til en pressgruppefunksjon for skjerpet sikkerhet, helseundersøkelser, etterforskning av ildspåsettelsen og rederansvaret. I -95 ble driften trappet ytterligere ned, kontakten med medlemmene ble mindre hyppig, og arbeidet ble mer personlig:

"Fra 95 og utover var vi en veldig liten gruppe, kanskje to eller tre stykker som gjorde dette arbeidet sammen. Så orienterte vi ut til hele gruppen av skadelidte og opplevde at vi hadde aksept på det vi gjorde, men vi hadde ikke noen dialog eller diskusjon på den måten. Så veldig mye av arbeidet derfra har vært mer personlig enn ledd i en gruppes samlede arbeid" (sitat Harsem).

SStar-gruppen har i dag svært redusert aktivitet, men det finnes et styre på 4 personer som nylig har sendt ut brev til Statsadvokaten i Danmark med krav om ny etterforskning, og jobber dessuten med å få reist et minnesmerke. Også de to nyeste opprettede støttegruppene, Åsta- og Sleipner-gruppene rapporterer nå om en redusert aktivitet med færre samlinger og mer fokus på saker. Informanten for Åsta-gruppen beskriver gruppen som en "sovende gruppe", og opplyser at aktiviteten i hovedsak stoppet opp etter ett års markeringen og avslutningen av erstatningsoppgjøret. Hos Sleipner-gruppen står oppfølging av senskader, endring av sjøloven og eventuelle private søksmål på dagsorden nå, men også hos denne gruppen har møteaktiviteten gått kraftig ned:

"Det vil jo gradvis gå over på sparebluss, det er helt klart. Det vil nok bare være en navneliste som ligger der" (sitat Furre).

Samtlige av de undersøkte gruppene arrangerer imidlertid i disse dager et møte sammen med andre støttegrupper og personer med erfaring fra ulykker og katastrofer de siste 25 årene i Norge. Hensikten er å forberede dannelsen av en felles organisasjon for skadelidtes ulykkesberedskap og interessegruppe for økt sikkerhet. Gruppene har også samarbeidet om å få i stand en konferanse om langsiktig oppfølging etter store ulykker, kalt "stillheten etterpå".

Personlige erfaringer

Når det gjelder informantenes personlige erfaringer av å ha vært med og ledet en støttegruppe, kommer det frem både positive og negative sider. Informantene meddeler å ha lært mye gjennom arbeidet med støttegruppen, blant annet om offentlige beslutningsprosesser og organisasjonsvirksomhet, noe som for enkelte har vært avgjørende for senere yrkesaktivitet. Flere av informantene fremhever negative erfaringer i forhold til den offentlige deltakelsen etter store ulykker:

"Jeg har vel lært at når det gjelder den offentlige arenaen når det skje noe som dette, så er det i utgangspunktet veldig mye oppmerksomhet, veldig mye oppstyr og sympati, men etter hvert som vrakdelene kjølnes så kjølnes også det offentlige apparatet sin villighet og interesse til å ta seg av ting" (sitat Henriksen).

På det helt personlige planet formidler samtlige informanter at de positive og negative erfaringene gjerne er to sider av samme sak, på den måten at de føler støttegruppen har gjort noe veldig viktig men at det samtidig har vært et krevende og slitsomt arbeide:

"Det positive er at jeg føler det er noe viktig vi har gjort, noen måtte gjøre det. Det negative er at det har vært veldig slitsomt og tatt mye tid, og har vært veldig belastende. Det har det vært. Det er en jobb som noen måtte gjøre, men noe enkelt har det ikke vært. Det har hatt sin pris" (sitat Furre).

Flere informanter meddeler å ha fått forskjøvet sine egne sorgreaksjoner:

"Jeg påtok meg vel en rolle i en situasjon som til tider var svært krevende, og det hendte at jeg måtte sette mine egne behov til side. Jeg fikk nok forskjøvet en del av mine reaksjoner. Det er det ingen tvil om" (sitat Henriksen).

Samtidig er det flere informanter som påpeker det positive ved å aktivt bearbeide sorgen gjennom arbeidet med støttegruppen:

"Jeg synes det var ålreit på en måte å gjøre noe fremfor å sitte og høre på gamle salmer. Det er noe med å forholde seg aktivt til en sorg, som fungerte ålreit for meg" (sitat Walstad).

Følgende uttalelse oppsummerer kompleksiteten ved de personlige erfaringene informantene har gitt uttrykk for:

"Jeg hadde nok en opplevelse av at jeg har kjempet både for min døde bror og for min familie. Og det opplevde jeg sånn sett positivt. Jeg tror broren min hadde gjort det samme for meg dersom det var meg som var med på dette. Jeg opplevde også på mange vis, det var likevel litt tveegget, men opplevde på en måte at jeg fikk jobbet grundigere med min egen personlige sorgprosess. På den ene siden opplevde jeg det. På den andre siden har

jeg i ettertid tenkt at noe av den personlige sorgprosessen i perioder ble fortrent, nettopp fordi det ble en sak. Det ble mer en sak enn en sorg i perioder. Og det var noe jeg ikke ante når jeg kastet meg ut i det, for når jeg tok initiativet til dette trodde jeg at dette ville være en aktivitet fra min side i 3 måneder og så ville riggen være snudd og vi var ferdige. Men det tok altså 3 og et halvt år fra ulykken til riggen var snudd. Hadde jeg ant det den gangen så spørs det om jeg hadde kastet meg ut i det. Derfor er jeg glad for at jeg ikke visste det, for summen av dette er at jeg tror vi gjorde noe ganske viktig" (sitat Reme).

Diskusjon

Oppsummering av funn

Undersøkelsen viser at støttegruppene er selvstendige organisasjoner drevet av og for overlevende og etterlatte rammet av katastrofer. De fungerer via et demokratisk valgt styre, og har blitt dannet på formelle stiftelsesmøter. Hos et flertall av gruppene har initiativet til dannelsen i stor grad vært personlig forankret ut ifra et ønske om avklaring av rent praktiske forhold. Hos en av gruppene var også gjensidig ivaretagelse et sentralt motiv for dannelsen. Gruppene har ved flere anledninger samarbeidet med profesjonelle hjelpeapparat, og flertallet har fått støtte til driften fra det offentlige. Resultatene er varierende med hensyn til krisehjelp. Styret har holdt kontakt med medlemmene via brev utenom samlinger, og to av gruppene har utgitt medlemsblad. Gruppene har hatt få eller ingen utmeldinger, og hovedsakelig positive tilbakemeldinger fra medlemmene. Der har også vært uenigheter, og dilemmaer i forhold til representativitet. Et flertall av informantene har arbeidet på frivillig basis, og har opplevd både en forskyvning/fortrenging og grundigere bearbeiding av egne reaksjoner.

Undersøkelsen avdekker følgende funksjoner på bakgrunn av gruppens viktigste saker og aktiviteter: arbeid med erstatningsoppgjøret, arbeid for å finne ulykkesårsaker og stille noen til ansvar, private søksmål, vrakheving og søk etter savnede, reising av minnesmerke, helsefaglig oppfølging i form av senskadeundersøkelser, sorggrupper, formidling av kontakt med fagfolk, samlinger, turer og årsmarkeringer, samt informasjon og støtte. Av samfunnsmessige funksjoner fremkommer det: forebyggende sikkerhetsarbeid, presedens for heving av fartøyer, og presedens for dannelse av støttegrupper. Av de undersøkte gruppene er det kun KF som er oppløst, mens de andre har redusert aktivitet.

Kategorisering av støttegrupper dannet etter katastrofer

De fire støttegruppene som har vært gjenstand for denne undersøkelsen er alle grupperinger som er blitt dannet av og for mennesker som har opplevd alvorlige katastrofer. I henhold til "the Surgeon-General`s Workshop on Self-Help and Public Health" (som sitert i Schubert & Borkman, 1991) sin definisjon av SHG, er dette selvstyrte grupper hvor medlemmene deler et felles anliggende, gir hverandre emosjonell og materiell støtte, krever ingen eller kun et lite beløp for medlemskap, vektlegger at den personlige erfaringen gir spesiell innsikt i situasjonen, og er også til en viss grad involvert i informasjons- og opplysningsarbeide og "social advocacy" i samfunnet. De undersøkte gruppene kan dermed klassifiseres som såkalte SHG.

Av undersøkelsen fremkommer det at støttegrupper dannet etter katastrofer er svært allsidige i sin fungering, og har et bredt spekter av saker og aktiviteter. De tjener viktige funksjoner både for de katastroferammede medlemmene, men også for samfunnet for øvrig, og det kan derfor være vanskelig å plassere disse gruppene innenfor en bestemt kategori SHG. I forhold til Mehlbye & Christoffersen`s (1992) typologi av SHG vil gruppene kunne oppfattes som selvhjelpsaksjonsgrupper eller pressgrupper rettet mot sosial forandring, men kan også gå inn under andre kategorier. Innenfor Schubert & Borkman`s (1991) mer organisatoriske forståelse av SHG vil gruppene kunne klassifiseres som "uavhengige", på bakgrunn av deres autonomi i forhold til andre instanser. Når det gjelder Wee`s (1994 sitert i Dembert & Simmer, 2000) spesifikke typologisering av støttegrupper dannet etter katastrofer, vil de undersøkte støttegruppene inneholde elementer av samtlige kategorier. De er til en viss grad både "standard støttegrupper" med emosjonell støtte som den primære funksjon, "topic groups" organisert rundt bestemte oppgaver som skademeldinger og erstatningskrav, og "event groups" som arrangerer store sammenkomster for å markere for eksempel årsdager. I det følgende vil støttegruppens strukturelle aspekter bli mer inngående diskutert, mens de påfølgende tre kapitlene utdyper hvilke funksjoner slike grupper har først for de katastroferammede medlemmene, og deretter også for samfunnet for øvrig.

Organiseringen av støttegrupper dannet etter katastrofer

Til tross for kategorisering som såkalte SHG, ser de undersøkte støttegruppene imidlertid ikke ut til å være SHG i tradisjonell forstand hvor et begrenset antall mennesker møtes jevnlig for å utveksle felles erfaringer gjennom intime samtaler. Dette dreier seg derimot om relativt store organisasjoner med 120 medlemmer eller flere. Det kan derfor

være passende å anvende Matzat (1987) sitt skille mellom SHG og selvhjelpsorganisasjoner, som perspektiv på støttegrupper dannet etter katastrofer. I henhold til Matzat`s fremstilling av slike organisasjoner er de undersøkte gruppene landsdekkende og har mange medlemmer. På tross av høyt medlemsantall er SStar-gruppen imidlertid den gruppen som strukturelt sett i størst grad likner en tradisjonell SHG, på bakgrunn av den svært hyppige møteaktiviteten hvor gjensidig støtte stod sentralt. Gjennom opprettelsen av mindre sorggrupper har dessuten både SStar-gruppen og KF hatt tradisjonell SHG struktur, der sorggruppene kan oppfattes som en avspaltning av moderorganisasjonene. I henhold til Matzat`s beskrivelse av selvhjelpsorganisasjoner har de undersøkte støttegruppene også hatt medvirkning av spesialister blant annet i form av foredragsholdere og samarbeidspartnere. Samtlige grupper har hatt nær kontakt med fagpersoner både innenfor helse og jus, og har selv vært aktive for å bringe disse på banen. KF inkluderte dessuten også fagpersoner som styremedlemmer. Til tross for organisatorisk uavhengighet synes det dermed som om SHG-kriteriet om autonomi er en sannhet med modifikasjoner også i forhold til støttegrupper dannet etter katastrofer. Undersøkelsen bekrefter i stor grad Shepherd et al`s (1999) teori om et kontinuum av ulike former for profesjonell involvering hos SHG, fremfor en dikotomi mellom profesjonelt ledede og medlemskontrollerte grupper. Ikke minst økonomisk, har flertallet av gruppene også hatt tilknytning til det offentlige.

De undersøkte støttegruppene kan også oppfattes som selvhjelpsorganisasjoner på bakgrunn av Matzat`s (1987) vektlegging av byråkratiske strukturer. Samtlige grupper er blitt opprettet på formelle stiftelsesmøter, og fungerer via et flertallsvalgt styre som håndterer og koordinerer gruppens arbeid på vegne av medlemmene. Strukturen synes derfor i utgangspunktet også å være demokratisk. Med tanke på organisasjonenes størrelse og det at medlemmene er spredt utover et stort geografisk område, kan man imidlertid stille spørsmålstegn ved representativiteten til de som leder arbeidet. Ikke minst på bakgrunn av at gruppedannelsen i så stor grad ser ut til å ha vært et personlig initiativ kan dette være en legitim problemstilling, og funnene bekrefter Thuen & Palner`s (2002 under utgivelse) rapportering av Åsta-gruppen som bestående av relativt passive medlemmer. Hos et flertall av gruppene ser arbeidet ut til å ha vært preget av et sterkt personlig engasjement, og noen av informantene uttrykker at det til tider har vært krevende å skille mellom egne og fellesskapets interesser. Samtidig forteller informantene om i hovedsak positive tilbakemeldinger fra medlemmene, og et godt samsvar mellom de sakene styret har jobbet for og det medlemmene har vært opptatt av. Der har eksistert konflikter og

uenigheter i forhold til sakene, noe som for så vidt indikerer at man har hatt en åpen debatt om veivalgene og at der har vært rom for diskusjoner. For KF var de berørtes rett til medbestemmelse viktigste årsak til opprettelsen av en medlemsorganisasjon, noe som illustrerer gruppens vektlegging av de demokratiske strukturene. Kanskje den beste indikasjonen på spørsmålet om styret og ledernes representativitet er antall utmeldinger, hvor det fremkommer at gruppene har hatt få eller ingen slike. Som hovedinformanten for SStar-gruppen påpeker kan dette være et tegn på at der har vært bred aksept blant medlemmene for gruppens arbeid. Man bør derfor gå ut fra at medlemmene i hovedsak har støttet arbeidet som den sentrale ledelsen har utført på deres vegne, og at det personlige engasjementet heller har vært en nødvendig pådriver for å få noe til i en vanskelig situasjon.

En byråkratisk struktur inkluderer i følge Matzat (1987) også medlemskap, og undersøkelsen tegner i så måte et bilde av støttegrupper dannet etter katastrofer som åpne og inkluderende, der man ikke har strenge kriterier for medlemskap. Medlemsmassen består hovedsakelig av overlevende og etterlatte, men undersøkelsen gir ingen konsistente svar på hvilken gruppe som var i flertall, heller ikke når det gjelder engasjement. Engasjementet ser ut til å ha vekslet i perioder, noe som gjennomsnittlig sett kan tale for en jevn fordeling. Dette bekreftes også av spørreundersøkelsen av overlevende og etterlatte etter Åsta-ulykken (Thuen & Palner, 2002 under utgivelse). Hos et flertall av gruppene var også gruppetilslutningen inkluderende på den måten at de berørte automatisk ble medlemmer. Dette kan rent praktisk være positivt for mennesker i en stressende situasjon, men man kan samtidig stille spørsmålstegn ved hvorvidt det også kan oppfattes som stigmatiserende og som en uønsket identifisering hos enkelte. Selve gruppedannelsen har funnet sted relativt tidlig, innenfor en to måneders periode etter ulykkene, men unntak av KF som har hatt en særegen utvikling. Den raske etableringen sier noe om behovet for denne type støttegrupper, og det virker som om tilstedeværelsen av allerede eksisterende grupper har spilt en viktig rolle. Særlig gjelder dette KF og informanten Odd Kristian Reme, som har hatt stor innflytelse på fremveksten av denne type grupper i Norge. Alle de undersøkte gruppene har vært i kontakt med hverandre og dratt nytte av hverandres erfaringer. De har blant annet samarbeidet for å få i stand en egen konferanse om langsiktig oppfølging etter store ulykker, og forbereder dessuten dannelsen av en felles organisasjon for skadelidtes ulykkesberedskap og økt sikkerhet. Det ser dermed ut til at vi får en tilsvarende utvikling i Norge som i Storbritannia, hvor flere støttegrupper i 1991 gikk sammen for å danne paraplyorganisasjonen "Disaster Action" (Eyre, 1998).

Støttegrupper dannet etter katastrofer bør derfor ikke oppfattes som enkeltstående fenomener, men inngår i et større nasjonalt nettverk av grupper med mennesker som deler like erfaringer.

Sosial støtte

Når det gjelder hvilke funksjoner de undersøkte støttegruppene har hatt for de katastroferammede medlemmene, er det særlig ett stikkord som trer ut av datamaterialet: sosial støtte. Dette ser ut til å gjelde i form av samtlige av de sosiale støttefunksjonene Orford (2000) finner i SHG; emosjonell støtte, "social companionship" og informasjon. Av undersøkelsen fremkommer det som informanten til KF påpeker, et behov for å stå sammen med andre som har opplevd tilsvarende tragedier og tap. Også Dyregrov (personlig kommunikasjon) fremhever at det blant katastroferammede ofte er et sterkt ønske om å møte andre i samme situasjon, og at det å dele erfaringene sine tjener viktige emosjonelle behov. Den emosjonelle støtten er kanskje særlig fremtredende hos SStar-gruppen, hvor gjensidig ivaretagelse i akutsituasjonen etter ulykken var en helt sentral årsak til gruppedannelsen. Gjennom samlinger har imidlertid samtlige grupper hatt emosjonelle støttefunksjoner, og samlingene ser dessuten ut til også å ha hatt en "social companionship"-funksjon. De har vært møtesteder for mennesker rammet av samme hendelse, og i flere av gruppene har det oppstått egne nettverk utenom samlingene. Dette gjelder ikke minst KF, hvor det mange steder i landet ble opprettet mindre SHG og sorggrupper. Samlingene har også vært arena for utveksling av informasjon, som også var et sentralt aspekt ved gruppedannelsen for flere grupper. Samtlige grupper har invitert fagfolk til å orientere om ulike temaer knyttet til ulykken, og også gjennom utsending av brev og medlemsblader har medlemmene blitt holdt løpende orientert om støttegruppens arbeid. I følge Dyregrov (1999) virker en slik utveksling av informasjon angstdempende, og tjener dermed viktige behov hos de katastroferammede.

I tillegg til Orford (2000) sine sosiale støttefunksjoner, har de undersøkte gruppene også hatt viktige materielle/instrumentelle støttefunksjoner. Gruppene har vært tilstede og ivare tatt medlemmenes interesser i en rekke ulike saker, og således utført viktige oppgaver på deres vegne. Det ser ut til at det etter katastrofer melder seg en rekke praktiske problemer, og et ønske om og behov for en avklaring av slike problemer var utslagsgivende for gruppedannelsen for samtlige grupper. Det mest åpenbare eksempelet er kanskje erstatningsoppgjøret, og som informanten til Sleipner-gruppen påpeker vil

støttegruppens samordning av dette kunne lette mye av trykket og belastningen for den enkelte. Etter Sleipner-ulykken og Kielland-ulykken var for eksempel også det å finne de omkomne en sentral problemstilling for de etterlatte. For katastroferammede som gjerne har nok med å bearbeide egne reaksjoner, vil støttegrupper således yte viktige tjenester i en vanskelig situasjon. Det synes også å være et behov blant overlevende og etterlatte for en avklaring av andre kanskje mindre åpenbare forhold knyttet til ulykker, som det å finne årsakssammenhengene og stille de ansvarlige til rette. På bakgrunn av de psykiske ettervirkningene Dyregrov (1999) opererer med, vil sinne være en sentral drivkraft bak dette arbeidet. Det vil også være et sterkt behov for å gjenopprette rettferdighet og finne en mening med det som har skjedd. Dette i henhold til Janoff-Bulman`s (1992) traumeperspektiv, der katastrofer er hendelser som splintrer/slår i stykker våre grunnleggende antagelser og utfordrer vår tro på egen usårbarhet og trygghet. Støttegrupper vil dermed kunne fylle viktige psykiske behov også på dette området.

Støttegrupper dannet etter katastrofer ivaretar således helt sentrale sosiale støttefunksjoner, og kan dermed sies å være støttegrupper i ordets rette forstand. Også funksjonsmessig kan slike grupper følgelig klassifiseres som SHG, og deler sannsynligvis noen av de positive effektene man finner hos sistnevnte (Humphreys, 1997). Sosial støtte har dessuten vist seg å ha positiv innvirkning spesifikt i forhold til katastroferammede (Dalglish et al, 1996), og kan oppfattes som en av tre utslagsgivende faktorer for utviklingen av PTSD og graden av ettervirkninger ved katastrofer (Dyregrov, 1999; Hodgkinson & Stewart, 1991). Også i henhold til Cohen & Wills` (1985) stress-buffer modell vil sosial støtte kunne motvirke effekten av ytre påkjenninger, og man kan på bakgrunn av dette anta at støttegrupper dannet etter katastrofer har positive konsekvenser for den psykiske helsen til de rammede, gjennom formidlingen av sosial støtte.

Tilstedeværelsen av et støttende nettverk er kanskje særlig viktig i forhold til den type katastrofer som dette studiet omfatter, hvor de berørte er spredt over store geografiske områder. Til forskjell fra for eksempel naturkatastrofer hvor de rammede er samlet og der mer naturlig vil oppstå en felles mobilisering av støtte i samfunnet, vil mennesker rammet av transportulykker i større grad bli stående som enkeltpersoner. Man vil da være avhengig av at det personlige nettverket av venner og familie stiller opp. Som informanten for Åsta-gruppen påpeker er det imidlertid ikke alle som har godt fungerende nettverk, i en tid med løsere familiestruktur og større selvstendighet. For etterlatte etter katastrofer rammes det sosiale nettverket dessuten også helt direkte ved at en eller flere personer som tidligere har vært sentrale kilder til støtte er gått bort (Kaniasty & Norris, 1995). Mangelen

på naturlige sosiale støttesystemer kan dermed være et viktig rasjonale for tilstedeværelsen av støttegrupper dannet etter katastrofer, og nettopp denne mangelen blir ofte fremholdt som en av årsakene til fremveksten av SHG generelt i samfunnet (Thuen & Carlsen, 1998).

Til tross for tilstedeværelsen av sosiale nettverk viser det seg imidlertid at støtten kan oppleves som utilstrekkelig for de katastroferammede. "Social support deterioration" ser ut til å være et kjennetegn ved katastrofer, der graden av opplevd støtte avtar etter et initielt samsvar mellom sosial støtte og relative behov umiddelbart etter selve hendelsen (Kaniasty & Norris, 2001). Dette kan være betegnende for mange mennesker som opplever en krise, at man umiddelbart vil man møte mye forståelse og sympati fra nærmiljøet, men at omgivelsene etter hvert "glemmer" det som har hendt, noe også Dyregrov (1999) påpeker. Støttegrupper kan på denne måten være viktige supplement til naturlige sosiale støttesystemer, hvor man kanskje i større grad vil møte forståelse for det langvarige aspektet ved det å være berørt av en katastrofe. I henhold til Dyregrov kan imidlertid vansker i kontakten med andre også opprettholdes av den rammede selv. Katastroferammede kan selv skape avstand til eksisterende nettverk ved å tenke at andre ikke vil kunne forstå det man har opplevd. Faren er derfor tilstede for at støttegrupper kan bli et nytt erstattende nettverk der ens identitet blir for sterkt knyttet til den katastrofen man er rammet av, slik Hodgkinson & Stewart (1991) påpeker. En slik "offeridentitet" kan være lite hensiktsmessig for bearbeidingen av det man har vært igjennom, og medføre at man blir "hengende igjen" i sorgen eller traumet. Den foreliggende undersøkelsen gir for så vidt ingen svar på hvorvidt dette er tilfelle, men man kan selvsagt stille spørsmålsteget ved det svært langvarige engasjementet enkelte av informantene har hatt. Som hovedinformanten til SStar-gruppen påpeker vil det imidlertid være svært sammensatt og individuelt bestemt når det er viktig å søke nye nettverk og knytte båndene videre til det livet man hadde før ulykken.

Når det gjelder de som har ledet arbeidet i støttegruppene, kan man dessuten stille spørsmålsteget ved de personlige konsekvensene av arbeidets omfang. Av de personlige erfaringene til informantene fremkommer det at arbeidet med støttegruppen har vært svært tidkrevende og omfattende, og at dette har gått utover egne behov. Flere av informantene opplever å ha fått forskjøvet egne sorgreaksjoner, og dette må dermed sies å være en av de mer uheldige sidene ved denne type støttegrupper. Man må ikke glemme at de som leder arbeidet står i samme situasjon som de øvrige katastroferammede, en situasjon hvor ansvaret og arbeidsmengden vil kunne bli svært belastende og ta fokuset bort fra egne

personlige reaksjoner. Dyregrov (personlig kommunikasjon) påpeker imidlertid at sorgbearbeiding ikke trenger å følge et bestemt mønster, men kan kanaliseres på ulike måter. Dette trenger derfor ikke nødvendigvis å innebære en kvalitativt dårligere sorgprosess, og man kan endog stille spørsmålstegn ved hvorvidt støttegruppearbeidet også kan være en del av en mer personlig sorgprosess. Det frivillige aspektet og sterke personlige engasjementet sier noe om arbeidets viktighet for de involverte, og flere av informantene påpeker at de gjennom å være aktive i støttegruppen har jobbet grundigere med sin sorg. I henhold til Orford (2000) sin fremstilling av SHG-funksjoner kan det se ut for at "empowerment" blir et viktig begrep i forhold til de som leder arbeidet i støttegrupper, der man aktivt prøver å oppnå mestring og kontroll over egne problemer. Gjennom denne type arbeid kan man dessuten finne en mening i en vanskelig situasjon ved å være tilstede for andre. Orford's gjensidighetsaspekt ved hjelpytying, som han hevder ofte blir oversett i litteraturen om sosial støtte, er dermed også en sentral funksjon ved støttegrupper dannet etter katastrofer.

Stillheten etterpå

Overskriften "stillheten etterpå" er hentet fra tittelen på den tidligere nevnte konferansen som de undersøkte støttegruppene har prøvd å få i stand, og synes å være betegnende for de katastroferammedes opplevelser. Hovedinformanten for SStar-gruppen beskrev ulykken som "et fravær av myndigheter på alle plan", og tilsvarende erfaringer avdekkes også hos de andre informantene. I dette antas det å ligge en fortvilelse over det offentliges manglende involvering i forbindelse med katastrofer, og en rask avkjølning av den sympati og oppmerksomhet som umiddelbart oppstår ved slike hendelser. På bakgrunn av denne undersøkelsen kan det se ut til at katastroferammede i stor grad blir stående alene i forhold til de praktiske problemstillingene som melder seg, og at ansvarsfraskrivelse og manglende vilje til sikkerhetsmessige endringer er utbredt. Støttegrupper ser dermed ut til å ha viktige funksjoner ikke minst på grunn av det myndighetsfraværet som oppleves hos de rammede.

Undersøkelsen avdekker også et myndighetsfravær i forhold til den helsemessige oppfølgingen etter ulykker, og sier noe om utviklingen av katastrofefeltet i Norge de siste 20 årene. KF illustrerer på denne måten det totale fravær av kriseoppfølging, og skjedde som informanten påpeker i en tid hvor det ikke var bygd opp den type beredskap her i landet. Forskningsprosjektet som de overlevende ble gjenstand for viser at fagfolkernes interesse på den tiden var mer teoretisk enn praktisk anvendt, og viser hvor ung denne

disiplinen er. Når Scandinavian Star-ulykken skjedde 10 år senere var endringen at det ble opprettet et tilholdssted for overlevende og etterlatte med helsepersonell tilstede, hvor det ble gitt emosjonell førstehjelp. Opprettelsen av tilholdsstedet ser imidlertid ut til å ha vært svært tilfeldig, og ikke som en følge av et klart myndighetsansvar, og det var ingen koordinert oppfølging utover dette. De to mest nylige ulykkene, Åsta- og Sleipner-ulykkene, viser at krisepsykologisk hjelp til katastroferammede fremdeles ikke er et klart definert tilbud som utføres etter bestemte retningslinjer. Sleipner-gruppen meddeler å ha fått god oppfølging av Senter for Krisepsykologi i Bergen, men for begge ulykkene ser tilbudet ut til å være avhengig av det involverte transportselskapet sin vilje til å engasjere og finansiere profesjonell hjelp.

Umiddelbar hjelp i forbindelse med ulykker og katastrofer ytes i dag av politi, redningsmannskaper og helsetjenester, og reguleres gjennom forskrifter for de enkelte instanser (Thuen & Palner, 2002 under utgivelse). Som det fremkommer av den foreliggende undersøkelsen er imidlertid det psykososiale arbeidet utover den akutte fasen i mindre grad omfattet av lover og forskrifter. Dette bekrefter Dyregrov`s (1999) påstand om at langtidsoppfølgingen ofte har sviktet ved tidligere katastrofer. Det ser ut til at overlevende og etterlatte etter såkalte "sentrifugale" katastrofer i stor grad blir overlatt til det lokale hjelpeapparatet, og må selv ta initiativ til å oppsøke profesjonell hjelp. På bakgrunn av Yates, Axsom, Bickman & Howe`s (1989) fremstilling av psykologiske kostnader assosiert med hjelp-søking og usikkerhet spesifikt knyttet til katastrofer, kan det være vanskelig for katastroferammede å komme i kontakt med dette hjelpeapparatet. Med tanke på at psykiske reaksjoner etter katastrofer kan være svært langvarige (Green et al, 1990; Holen, 1991) og kompliserte (Wordon, 1991), kan man dermed stille spørsmålstegn ved tilstrekkeligheten ved det psykiske helsetilbudet som tilbys etter slike hendelser. Man kan også stille spørsmålstegn ved kvaliteten til det tilbudet som gis både i akutfasen og senere, og erkjenne at tilstedeværelsen av evidensbaserte kriseintervensjonsmodeller (Everly, Flannery & Mitchell, 2000) ikke nødvendigvis innebærer at disse blir anvendt, eller at helsepersonell har tilstrekkelige kunnskaper om denne type kriseprosedyrer. Mangler og begrensninger ved det offentlige sin krisehjelp til katastroferammede kan dermed være et viktig rasjonale for tilstedeværelsen av støttegrupper. Gruppene har viktige funksjoner i å ivareta et langtidsperspektiv i forhold til de psykiske reaksjonene etter katastrofer, gjennom formidlingen av sosial støtte.

Av undersøkelsen fremkommer det at støttegruppene også i stor grad selv har engasjert seg for å få fagfolk på banen. Eksempelvis fikk Åsta-gruppen opprettet en egen

faggruppe med ansvar for langtidsoppfølgingen, SStar-gruppen fikk i stand en henvisningsordning til psykologisk bistand, og både KF og SStar-gruppen fikk igangsatt mindre sorggrupper. Som faggruppen (Dyregrov et al, 2000) påpeker vil slikt engasjement medføre omfattende bruk av egne ressurser i en krevende livssituasjon. SStar-gruppen har dessuten håndtert noe av den helsefaglige oppfølgingen selv ved å svare på spørsmål om krisereaksjoner og sorgbearbeiding over telefon, noe som medførte store belastninger for de som var involvert. Dette kan også oppfattes som svært uheldig, og det virker klokt som informanten for Åsta-gruppen formidler å prøve å ikke stikke kortene slik at man ikke blir sittende i en situasjon hvor man blir en erstatning for et manglende psykologisk støtteapparat. Som informanten beskriver, ser de undersøkte støttegruppene hovedsakelig ut til heller å ha vært sosiale og organisatoriske støtteapparat for mennesker rammet av katastrofer. Konteksten synes imidlertid å være i tråd med tenkningen innenfor nyere kriseintervensjoner, der den kollektive bearbeidingen vektlegges. Debriefing i grupper, arbeid med familier og et større økologisk perspektiv er i dag foretrukne metoder i forhold til den psykososiale oppfølgingen av katastroferammede, og støttegrupper henter legitimitet også på bakgrunn av dette. Støttegrupper innebærer i stor grad en normaliserende og ikke-stigmatiserende kontekst, som står i kontrast til den psykiatriske og medisinske tenkningen som i følge Dyregrov (1999) likevel har fått en sterk dominans innen katastrofepsykologien. Støttegrupper har på denne måten viktige funksjoner i å ivareta og opprettholde synet på psykiske reaksjoner etter katastrofer som "normale reaksjoner på unormale hendelser" (Gist & Lubin, 1989).

Samfunnsmessige funksjoner

I tillegg til de funksjoner støttegrupper dannet etter katastrofer har i å ivareta viktige behov hos de katastroferammede, avdekker denne undersøkelsen også sentrale samfunnsmessige funksjoner. Dette gjelder kanskje først og fremst det engasjementet støttegruppene har hatt for å påvise årsakssammenhengene og utbedre sikkerheten innenfor sine respektive ulykkesfelt. På denne måten har de arbeidet for at tilsvarende ulykker ikke skal skje igjen, noe som informanten for KF trekker frem som noe av det mest meningsfulle ved arbeidet. Også arbeidet for å påvise ansvarligheten i forbindelse med ulykker, har viktige samfunnsmessige funksjoner i å statuere eksempler slik at sikkerheten ikke kan oversees. Dette gir viktige signaler til transportselskaper og andre aktører i samfunnet om viktigheten av å forebygge ulykker, og utbedre kvaliteten ved de tjenester som tilbys. De undersøkte gruppene har i likhet med "Herald Families

Association" i Storbritannia (Spooner, 1994) således fungert som pressgrupper i forhold til sentrale instanser for å få i stand samfunnsmessige endringer. Dette er samfunnsmessige endringer som ikke bare kommer de katastroferammede til gode, men som medvirker til tryggere omgivelser for alle. Støttegruppene er på denne måten også selv blitt aktører i samfunnet som deltar i offentlige debatter, og informantene formidler at de er blitt viktige referanseinstanser for media og det offentlige i forhold til sikkerhetsarbeid og når det inntreffer nye ulykker. Gjennom personlige erfaringer sitter støttegrupper på verdifull kunnskap om saksanliggender knyttet til katastrofer som har stor samfunnsmessig relevans.

I en tid hvor ulykker og katastrofer stadig er blitt en større del av vår hverdag har støttegrupper også viktige samfunnsmessige funksjoner i å synliggjøre de problemstillinger katastroferammede står overfor. De setter fokus på viktige sider ved det å være utsatt for en ulykke og hvilke behov som oppstår, noe som kan ha overføringsverdi for tilsvarende fremtidige tragedier. Dette gjelder for eksempel den helsefaglige oppfølgingen etter ulykker, hvor særlig Åsta-gruppen har bidratt til å skape debatt i fagmiljøer om kvaliteten ved den hjelp som tilbys, og hvilke instanser som bør ha ansvaret. Ikke minst har de bidratt til dette ved å ta initiativ til en evaluering av den helsefaglige oppfølgingen etter Åsta-ulykken. Et slikt engasjement fra de katastroferammede selv gir viktige signaler til fagmiljøer om tilfredsheten ved det tilbudet som gis, som kan være utgangspunkt for forbedringer. En annen viktig problemstilling har blitt synliggjort gjennom KF sin langvarige kamp for å heve Kiellandplattformen, noe som i ettertid har skapt presedens for heving av fartøyer etter forlis. Fondet har satt fokus på hvor viktig det kan være for etterlatte å finne de omkomne og gi dem en verdig grav, og dermed satt standard i samfunnet for hvordan man bør håndtere liknende saker i fremtiden.

Synliggjøringen av katastroferammede i samfunnet har ikke bare forebyggende verdi, men kan ikke minst ha støttende funksjoner også for mennesker rammet av tilsvarende tragedier hvor det ikke er bygd opp denne type nettverk. Som informanten til KF påpeker gir støttegruppene de katastroferammede en stemme, og setter fokus på problemstillinger som også andre enn de som er medlemmer vil kjenne seg igjen i. Dette er problemstillinger som gjerne melder seg også i mer individuelle ulykker hvor det ikke er like naturlig å organisere seg. Tilstedeværelsen av støttegrupper i samfunnet kan således være en emosjonell og solidarisk støtte, og bidra med normalisering av de utfordringer man står overfor som enkeltindivid. Tilstedeværelsen av støttegrupper har også i seg selv stimulert til dannelsen av nye grupper, og dermed hatt en kumulativ effekt. Det ser ut til å

være en klar sammenheng i utviklingen fra KF, som var den første "støttegruppe" i Norge, til opprettelsen av SStar-gruppen og senere grupper både nasjonalt og internasjonalt. KF og de andre støttegruppene har dermed hatt en samfunnsmessig funksjon i å skape presedens for dannelsen av slike grupper etter ulykker, slik at dette fenomenet nå er et trekk ved samfunnet.

Fremveksten av støttegrupper dannet etter katastrofer henger for øvrig sammen med fremveksten av SHG generelt i samfunnet. Slike grupper inngår i det man kan kalle en "konsumentbevegelse", der de som benytter seg av samfunnets tjenester er aktive i forhold til det tilbudet som gis. Konsumentene blir på denne måten delaktige i utformingen av velferdstjenestene, slik at disse blir mer tilpasset brukernes behov. Denne utviklingen preges også av en devaluering av den respekt og privilegier som tradisjonelt ble tilkjent profesjonelle og andre autoritetspersoner (Levy, 2000). Brukernes medbestemmelsesrett er i større grad fremtredende i dagens samfunn, og mennesker er mer aktive i forhold til sin egen situasjon. Som Dyregrov (personlig kommunikasjon) påpeker, føyer støttegrupper dannet etter katastrofer seg inn i denne trenden i samfunnet. Denne type brukermedvirkning antas å ha positive konsekvenser for de som er med, men også for samfunnsutviklingen for øvrig.

Videre forskning

I denne oppgaven er det benyttet en spesiell metode: kvalitativt eliteintervju av lederne for fire støttegrupper. Informantene er brukt som kunnskapsbase for fenomenet som studeres. Utvalget for undersøkelsen er begrenset, men som en førstegangsundersøkelse avdekkes det viktige strukturelle og funksjonelle trekk ved denne type SHG som kan være utgangspunkt for videre forskning. Informantene oppfattes som svært kunnskapsrike i forhold til det som studeres, og har gitt detaljert og utfyllende informasjon også utover selve intervjuene. Ikke minst med tanke på at dette dreier seg om relativt store organisasjoner hvor lederne og styret er de sentrale aktørene for arbeidet, regnes den anvendte metoden som svært relevant. Undersøkelsen omfatter kjennetegn ved støttegrupper dannet etter katastrofer som kun de sentrale aktørene vil kunne gi detaljert informasjon om. Undersøkelsen har dessuten vært både kostnadseffektiv og tidsbesparende ettersom all kommunikasjon har foregått via telefon, brev og mail.

Metoden har naturligvis også sine bias. Blant annet må man gå ut ifra at informantene ikke er helt objektive i sin karakteristikk av støttegruppene, ettersom det ligger et svært personlig engasjement og ansvar bak. Gruppene studeres ut ifra en bestemt

synsvinkel, der de positive sidene sannsynligvis vil være mest fremtredende. Dette har lite å si i forhold til de strukturelle aspektene som har preg av å være faktakunnskap, men har større betydning for beskrivelsen av de funksjonelle aspektene. En åpenbar forbedring av undersøkelsen vil dermed være å undersøke medlemmene direkte for å kartlegge hvilke funksjoner støttegruppene har hatt for de katastroferammede på et mer personlig plan. På den måten vil man kunne finne ut hvorvidt medlemmene har opplevd dette som sosial støtte, og om lederne virkelig er representative for gruppen for øvrig. Dette kan for eksempel gjøres ved hjelp av et survey studie med svaralternativer på bakgrunn av de funksjonene som denne oppgaven avdekker.

En annen åpenbar forbedring vil være å inkludere flere støttegrupper i undersøkelsen, for i større grad å sikre resultatenes reliabilitet og generaliserbarhet. Undersøkelsen omfatter riktignok de 4 støttegruppene som har markert seg sterkest her i landet, og knyttes til 4 av de største ulykkene i løpet av 20 år, men det kan være svært relevant utforske hvorvidt disse gruppene er representative også for andre støttegrupper dannet etter katastrofer. Videre kan det være nyttig å fastslå hvorvidt det finnes forskjeller i karakteristika ved de ulykkene hvor det blir opprettet støttegrupper, og der det ikke skjer gruppedannelser. Man kan for eksempel stille spørsmålstegn ved om forekomsten av støttegrupper er et særskilt fenomen ved transportulykker og ulykker med svært dramatisk utfall, eller om det er tilfeldigheter og personlig initiativ som er utslagsgivende. Det kan også være interessant å undersøke om det finnes sammenhenger mellom dannelsen av støttegrupper og den krisehjelpen som gis i forbindelse med katastrofer.

Andre relevante problemstillinger som melder seg på bakgrunn av denne undersøkelsen er blant annet hvilken nytteverdi støttegrupper dannet etter katastrofer har i forhold til psykiske ettervirkninger. Man kunne da ha foretatt en sammenligning av medlemmer versus ikke-medlemmer, for å undersøke hvilken effekt den sosiale støtten man finner i støttegrupper har på stressmestring og utvikling av psykiske lidelser hos katastroferammede. På denne måten vil man også kunne avdekke eventuelle negative sider ved støttegrupper i forhold til psykisk helse. Effektforskning i forhold til SHG innebærer imidlertid en rekke metodiske vanskeligheter, der det i henhold til "the intrinsic positive bias effect" kan være problematisk å skille mellom hvilke variabler som kan tilskrives gruppedlemskap, og hvilke som er en konsekvens av medlemmenes personlige karakteristika (Levy, 2000). Videre finnes det også uenighet blant forskere innenfor katastrofefeltet om i hvilken grad slike hendelser medfører langvarige psykiske reaksjoner og utvikling av psykopatologi, noe som kompliserer forskningen ytterligere.

Krysningsfeltet mellom SHG og katastrofepsykologi er således et svært utfordrende forskningsområde, med mange muligheter for videre forskning.

Konklusjon

Denne oppgaven kan i stor grad regnes som en første kartlegging av fenomenet "støttegrupper dannet etter katastrofer", og åpner opp for nye og mer utdypende undersøkelser. Studiet avdekker viktige strukturelle og funksjonelle trekk ved slike grupper, og kan på bakgrunn av dette kategoriseres som såkalte "selvhjelpsgrupper" eller mer spesifikt som "selvhjelpsorganisasjoner". I likhet med selvhjelpsfenomener kan støttegrupper dannet etter katastrofer sees som et uttrykk for større brukermedvirkning i samfunnet, bestående av katastroferammede overlevende og etterlatte som ønsker å påvirke sin egen skjebne. Gruppene kan oppfattes som støttegrupper i ordets rette forstand på bakgrunn av de sosiale støttefunksjonene som fremkommer i undersøkelsen. De fungerer dessuten også som pressgrupper for samfunnsmessige endringer blant annet i forhold til økt sikkerhet. Gruppene kan forstås med utgangspunkt i de psykiske reaksjonene som forventes å oppstå etter katastrofer, og i samsvar med Eyre (1998), på bakgrunn av de etterspill slike hendelser får i samfunnet både sosialt, politisk, rettslig men ikke minst også helsefaglig. De ivaretar et ellers ofte fraværende langtidsperspektiv i forhold til katastroferammedes behov, innenfor en kollektiv og ikke-stigmatiserende kontekst. Med grunnlag i de overveiende positive resultatene som fremkommer av denne undersøkelsen bør det vurderes om ikke samfunnet i større grad bør tilrettelegge for at mennesker rammet av katastrofer kan organisere seg. Det bør også i samsvar med Dyregrov (personlig kommunikasjon) oppfordres til at fagmiljøer i større grad samarbeider med slike grupper, og drar nytte av deres erfaringer i den videre utviklingen av katastrofefeltet i Norge.

Referanser

- Adams, R. (1990). Self-help, social work and empowerment. London: The Macmillan Press Ltd.
- Antze, P. (1979). Role of ideologies in peer psychotherapy groups. I M.A. Lieberman & L.D. Borman (Eds.), Self-help groups for coping with crisis (pp. 272-304). San Francisco: Jossey-Bass Inc.
- Berren, M.R., Santiago, J.M., Beigel, A. & Timmons, S.A. (1989). A classification scheme for disasters. I R.Gist & B. Lubin (Eds.), Psychosocial aspects of disaster (pp. 40-58). New York: John Wiley & Sons, Inc.
- Borkman, T.J. (1999). Understanding self-help/mutual aid. Experiential learning in the commons. New Brunswick, New Jersey: Rutgers University Press.
- Butcher, J.N. & Dunn, L.A. (1989). Human responses and treatment needs in airline disasters. I R.Gist & B. Lubin (Eds.), Psychosocial aspects of disaster (pp. 86-119). New York: John Wiley & Sons, Inc.
- Christensen, A. & Jacobson, N.S. (1994). Who (or what) can do psychotherapy: The status and challenge of non-professional therapies. Psychological Science, 5(1), 8-14.
- Cohen, S. & Wills, T.A. (1985). Stress, social support, and the buffering hypothesis. Psychological Bulletin, 98(2), 310-357.
- Dagleish, T., Joseph, S., Thrasher, S., Tranah, T. & Yule, W. (1996). Crisis support following the Herald of Free-Enterprise disaster: A longitudinal perspective. Journal of Traumatic Stress, 9(4), 833-845.
- Dembert, M.L. & Simmer, E.D. (2000). When trauma effects a community: Group interventions and support after a disaster. I R.H. Klein & V.L. Schermer (Eds.), Group psychotherapy for psychological trauma (pp. 239-264). New York: The Guilford Press.
- DSM-IV-TRtm (2000). Diagnostic and statistical manual of mental disorders (4ed). Washington DC: The American Psychiatric Association.
- Dyregrov, A. (1999). Katastrofepsykologi. Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.
- Dyregrov, A. (2002). Personlig kommunikasjon. 03.09.02.
- Dyregrov, A., Weisæth, L., Bugge, R.G. & Hommeren, O.J. (2000). Vedrørende helsefaglig oppfølging etter større ulykker og katastrofer. <http://odin.dep.no/sd/norsk/aktuelt/hoeringssaker/ferdigbehandlede/028031-080032/index-dok000-b-n-a.html>.
- Edwards, M.L.K. (1998). An interdisciplinary perspective on disasters and stress: The promise of an ecological Framework. Sociological Forum, 13(1), 115-132.

Everly, Jr., G.S., Flannery, Jr., R.B., & Mitchell, J.T. (2000). Critical incident stress management (CISM): A review of the literature. Aggression and Violent Behavior, 5(1), 23-40.

Eyre, A. (1998). More than PTSD: Proactive responses among disaster survivors. The Australasian Journal of Disaster and Trauma Studies, 2, www.massey.ac.nz/-trauma/issues/1998-2/eyre.htm.

Flannery, Jr., R.B. & Everly, Jr., G.S. (2000). Crisis intervention: A review. International Journal of Emergency Mental Health, 2(2), 119-125.

Folkman, S. & Lazarus, R. (1980). An analysis of coping in a middle-aged community sample. J. of Health and Soc. Behav, 21, 219-239.

Gartner, A. & Riessman, F. (1977). Self-help in the human services. San Francisco: Jossey-Bass Inc.

Gist, R. & Lubin, B. (1989). Ecological and community perspectives on disaster intervention. I R. Gist & B. Lubin (Eds.), Psychosocial aspects of disaster (pp. 1-8). New York: John Wiley & Sons, Inc.

Green, B.L., Grace, M.C., Lindy, J.D., Gleser, G.C., Leonard, A. C. & Kramer, T.L. (1990). Buffalo Creek survivors in the second decade: Comparison with unexposed and nonlitigant groups. Journal of Applied Social Psychology, 20(13), 1033-1050.

Hassling, P. (2000). Disaster management and the Goteborg fire of 1998: When first responders are blamed. International Journal of Emergency Mental Health, 2(4), 267-273.

Hertz, R. & Imber, J.B. (1995). Introduction. I R. Hertz & J.B. Imber (Eds.), Studying elites using qualitative methods (pp.vii-xi). Thousand Oaks: Sage Publications, Inc.

Herzog, H. (1995). Research as a communication act: A study on Israeli women in local politics. I R. Hertz & J.B. Imber (Eds.), Studying elites using qualitative methods (pp.171-186). Thousand Oaks: Sage Publications, Inc.

Hjemdal, O.K., Nilsen, S., Riiser, B. & Seim, S. (1996). Kunsten å løfte seg etter håret! – om selvhjelp i Norge. Oslo: HiO-rapport nr. 3.

Hodgkinson, P.E. & Stewart, M. (1991). Coping with catastrophe. A Handbook of disaster management. London: Routledge.

Holen, A. (1991). A longitudinal study of the occurrence and persistence of post-traumatic health problems in disaster survivors. Stress Medicine, 7, 11-17.

<http://home.no.net/sbjor/toppage1.htm>. Ulykker i Norge etter 1975.

Humphreys, K. (1997). Individual and social benefits of mutual-aid self-help groups. Social Policy, 27, 13-19.

- Jacobs, M.K. & Goodman, G. (1989). Psychology and self-help groups. Predictions on a partnership. American Psychologist, 44(3), 536-545.
- Janoff-Bulman, R. (1992). Shattered assumptions. Towards a new psychology of trauma. New York: The free press.
- Kaniasty, K. & Norris, F.H. (1995). Mobilization and deterioration of social support following natural disasters. Current-Directions-in Psychological-Science, 4(3), 94-98.
- Kaniasty, K. & Norris, F.H. (2001). Social support dynamics in adjustment to disasters. I B. Sarason & S. Duck (Eds.), Personal relationships: Implications for clinical and community psychology (pp. 201-224). Chichester: John Wiley & Sons, Ltd.
- Kessler, R.C., Mickelson, K.D. & Zhao, S. (1997). Patterns and correlates of self-help group membership in the United States. Social Policy, 27, 27-46.
- Levy, L.H. (2000). Self-help groups. I J. Rappaport & E. Seidman (Eds.), Handbook of community psychology (pp. 591-613). New York: Kluwer Academic / Plenum Publishers.
- Lieberman, M.A. (1979). Help-seeking and self-help groups. I M.A. Lieberman & L.D. Borman (Eds.), Self-help groups for coping with crisis (pp. 116-149). San Francisco: Jossey-Bass Inc.
- Lotherington, A.T. (1990). Intervju som metode. Tromsø. I serie: Notat/FORUT; SN, 146.
- Malterud, K. (1996). Kvalitative metoder i medisinsk forskning. En innføring. Tano Aschehoug.
- Maton, K. (1988). Social support, organizational characteristics, psychological well-being, and group appraisal in three self-help group populations. Amer. J. of Community Psychol., 16, 53-78.
- Matzat, J. (1987). Self-help groups in West Germany. Developments of the last decade. Acta psychiatr. scan. Suppl. 337, 76, 42-51.
- Mehlbye, J. & Christoffersen, M.N. (1992). Selvhjælpsgrupper – omfang, karakter og erfaringer i nationalt og internationalt perspektiv. København: AKF Forlaget.
- Orford, J. (2000). Community psychology: Theory and practice. Chichester: John Wiley and Sons Ltd.
- Ostrander, S.A. (1995). "Surely you`re not in this just to be helpful": Access, rapport, and interviews in three studies of elites. I R. Hertz & J.B. Imber (Eds.), Studying elites using qualitative methods (pp.133-150). Thousand Oaks: Sage Publications, Inc.
- Peterson, K.C., Prout, M.F. & Schwarz, R.A. (1991). Post-traumatic stress disorder. A clinician`s guide. New York: Plenum press.
- Rappaport, J. (1987). Terms of empowerment/exemplars of prevention: Toward a theory of community psychology. American Journal of Community Psychology, 15, 117-148.

- Redmond, L. (1989). Surviving: When someone you love was murdered. Clearwater, FL: Psychological Consultation and Education Services.
- Rubonis, A. V. & Bickman, L. (1991). Psychological impairment in the wake of disaster. The disaster-psychopathology relationship. Psychological Bulletin, 109(3), 384-399.
- Sagarin, E. (1969). Odd man in: Societies of deviants in America. Chicago: Quadrangle Books.
- Salzer, M.S., Rappaport, J. & Segre, L. (1999). Professional appraisal of professionally led and self-help groups. American Journal of Orthopsychiatry, 69, 536-540.
- Shepherd, M.D., Scoenberg, M., Slavich, S., Wituk, S., Warren, M. & Meissen, G. (1999). Continuum of professional involvement in self-help groups. Journal of Community Psychology, 27(1), 39-53.
- Schubert, M.A. & Borkman, T.J. (1991). An organizational typology for self-help groups. American Journal of Community Psychology, 19(5), 769-787.
- Sitterle, K.A. & Gurwitch, R.H. (1999). The terrorist bombing in Oklahoma City. I E. S. Zinner & M. B. Williams (Eds.), When a community weeps: Case studies in group survivorship (pp. 161-189). Philadelphia: Brunner / Mazel.
- Spooner, P. (1994). The HFA story 1987 – 1994. London: The Herald Families Association.
- Tessler, R.C. & Schwartz, S.H. (1972). Help seeking, self-esteem, and achievement motivation: An attributional analysis. Journal of Personality and Social Psychology, 21(3), 318-326.
- Thomas, R.J. (1995). Interviewing important people in big companies. I R. Hertz & J.B. Imber (Eds.), Studying elites using qualitative methods (pp. 3-17). Thousand Oaks: Sage Publications, Inc.
- Thuen, F. & Carlsen, B. (1998). Selvhjelpsgrupper. Hva kjennetegner dem, og hvorfor har de vokst frem? Tidsskrift for Samfunnsforskning, 98(1), 28-48.
- Thuen, F. & Palner, J. (2002). Evaluering av den helsefaglige oppfølgingen etter togulykken på Åsta. Hemil-rapport under utgivelse.
- Useem, M. (1995). Reaching corporate executives. I R. Hertz & J.B. Imber (Eds.), Studying elites using qualitative methods (pp.18-39). Thousand Oaks: Sage Publications, Inc.
- Weaver, J.D. (1995). Disasters: Mental health interventions. Sarasota: Professional Resource Press.

Weisæth, L. (1995). Preventive psychosocial intervention after disaster. I S.E. Hobfoll & M.W. de Vries (Eds.), Extreme stress and communities: Impact and intervention (pp. 401-419). Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.

Wituk, S., Shepherd, M.D., Slavich, S., Warren, M.L. & Meissen, G. (2000). A topography of self-help groups: An empirical analysis. Social Work, 45(2), 157-165.

Wordon, W. (1991). Grief counseling and grief therapy. A handbook for the mental health practitioner. New York: Springer Publishing Company, Inc.

Yates, S., Axsom, D., Bickman, L. & Howe, G. (1989). Factors influencing help seeking for mental health problems after disasters. I R. Gist & B. Lubin (Eds.), Psychosocial aspects of disaster (pp. 163-189). New York: John Wiley & Sons, Inc.